HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

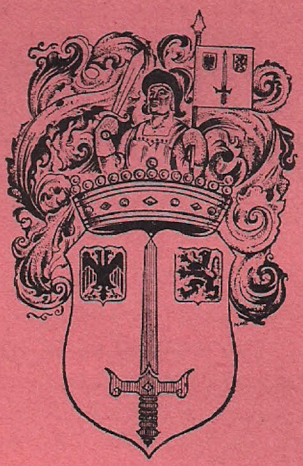

Jaargang VIII — 1956 Nr 5

De redaktie van de Heemkundige Vereniging «Het Land van Aalst» **dankt**

de **ereleden** (500 fr.)

Dhr J. Cuypers, Overijse,
Eremajoor J. van Steenberghe, Ninove,
Gemeentebestuur van Erembodegem;

de **steunende leden** (200 fr.)

Z.E.H. Hubert Buyle, bestuurder, Aalst,
Dhr Marcel de Clippele, Asse,
Graaf G. de Liedekerke, Petegem,
Z.E.H. Richard de Moor, inspekteur, Dendermonde,
Dhr Gaston de Mulder, architekt, Woubrechtegem,
Baron P. de Saedeleer, Brussel,
Dhr H. de Schrijver, landmeter, St-Amandsberg,
Dhr Dewulf, fotograveur, Elsene,
Dr jur. Frans d'Haese, ambtenaar, Ukkel,
Z.E.H. G. Govaert, pastoor, Lede,
Kap. G. Hooreman, Brussel,
Dr jur. Jozef van den Bergh, referendaris, Hekelgem,
Dhr Michel van den Bossche, pasteibakker, Zottegem,
Juffr. Maria van Gijseghem, hoofdverpleegster, Hofstade,
Not. Edgard van Oudenhove, Denderhoutem,
Dr J. van Steenberghe, geneesheer, Ninove.

Wie volgt ?

ONZE VIJFDE GOUWDAG

Op zondag 15 juli 1956 ging te Aalst onze Vijfde Gouwdag door onder de bescherming van het Stadsbestuur en met de Medewerking van de Nationale Maatschappij van Belgische Spoorwegen en van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon.

De Gouwdag stond in het teken van het eeuwfeest der inhuldiging van de spoorlijn Brussel-Aalst-Gent en van de onthulling van het standbeeld van Dirk Martens.

Ettelijke bijdragen in dit tijdschrift, vooral van de hand van dhr Van Lul, wezen reeds, aan de hand van statistieken, op de rol van de spoorwegen in de ontwikkeling onzer steden en dorpen; het was dus een gelukkig initiatief van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon in de Belfortzaal een tentoonstelling te houden over « Aalst in de 19de eeuw ».

Ons bezoek aan die tentoonstelling werd geleid door dhr Courteaux. Deze schetste de betekenis er van en trok dan met de vele belangstellenden de zaal rond om op allerhande te wijzen. Nadien keek ieder voor zichzelf nog eens.

Er was inderdaad heel wat : portretten van de eerste vier voorzitters van « Voor Taal en Vrijheid », uit het archief van diezelfde vereniging; uit het archief van de Catharinisten, een oude vlag; foto's van « Het Land van Riem »; uit het archief van de « Garde Civique... »

Men vond er litho's en schilderijen van Werf, Molenstraat, Grote Markt (1820)...

Maquettes, kostumes, foto's, enz. gaven een idee van de ontwikkeling der spoorwegen.

Bovendien werd er iets verteld over de voorgeschiedenis van het standbeeld van Dirk Martens en dies meer.

Kort na elf begon de academische zitting in de Raadszaal van het Stadhuis.

Ook hier waren tal van belangstellenden opgekomen.

Aan de bestuurstafel hadden plaats genomen : dhr Vangassen, Voorzitter van onze Vereniging, Senator De Stobbeleir, waarnemend Burgemeester der Stad, dhr Van de Pitte, afgevaardigde van de N.M.B.S., dhr De Schaepdrijver, Voorzitter van de Rechtbank van Koophandel en van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon.

Bovendien werden opgemerkt : leden van Stadsbestuur en Gemeenteraad en personaliteiten uit de geestelijke, kulturele en politieke wereld.

Dhr Vangassen drukte er op dat de aandacht van onze Vereniging, als heemkundige kring, ook het dichte verleden en het heden niet uit het oog verloor; daarom deze academische zitting, waar het niet over een « ver » verleden zou gaan.

Inderdaad, dhr **Van de Pitte** voerde het woord in verband met het honderdjarig bestaan van de spoorlijn Brussel-Aalst-Gent.

Hij wierp een blik op de tijd vóór de spoorweg : weg en diligence. Door deze laatste stond Aalst, in de 18de eeuw in verbinding met de

omringende steden en vooral met Gent, maar ook met Brussel en alover de trekschuit Gent-Brugge, met Oostende en Engeland...

Maar die diligencewereld maakte plaats voor het spoor.

De verre voorouders hiervan zijn wiel en wagen. Veel dichter bij ons liggen de spoorstaven, eerst planken, dan planken met boord, tot men die boord op het wiel overbrengt en de eigenlijke spoorweg, klaar is, op de lokomotief na, die laatst komt.

In ons land spreekt men reeds in 1830 over het aanleggen van spoorwegen. Toch duurde het tot 1835, eer de eerste openbare stoomspoorweg op het vasteland werd ingehuldigd (Mechelen-Brussel).

Het spoorwegbouwprogramma zorgde wel voor een verbinding Mechelen-Dendermonde-Gent-Brugge-Oostende, maar Aalst bleef er buiten.

De Aalsterse Magistraat, die de economische betekenis van de spoorweg inzag, drong echter aan.

Het duurde tot 1853, eer Aalst, over Dendermonde, met Brussel verbonden raakte; in 1855 was de lijn Aat-Geraardsbergen-Aalst klaar en in 1856 was er een rechtstreekse verbinding : Brussel-Denderleeuw-Aalst-Schellebelle-Gent. De inhuldiging werd te Aalst plechtig gevierd.

Later werd de lijn Aalst-Burst en de lijn Aalst-Opwijk-Londerzeel aangelegd.

Spreker heeft het nu over het ontstaan, de ligging en de splitsing van het Aalsterse station; over de ophoging van de spoorweg en over het ontstaan van de « Nieuwe Lijn », Brussel-Gent, ingevolge de overbelasting der « Oude Lijn », waardoor Aalst van de internationale spoorkaart verdween.

Dan gaat het over de elektrificatie, die in 1954 tot Aalst verwezenlijkt werd en het aantal reizigers geweldig deed toenemen.

Of de elektrificatie Aalst-Gent weldra werkelijkheid wordt, weet spreker niet. Maar dat het station gemodernizeerd wordt, staat vast.

Dhr Van de Pitte ziet de toekomst van de spoorweg rooskleurig : wel is het aandeel van het spoor in het verkeer als geheel sedert 1938 verminderd, maar toch vervoert het spoor nu zowat 17 % meer reizigers dan toen.

Dhr Van de Pitte oogstte een daverend en verdiend applaus.

Senator **De Stobbeleir**, waarnemend Burgemeester, dankt de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon en vernoemt de vele herdenkingen van vandaag.

Terloops vermeldt hij enkele gemeenteraadsverslagen uit 1855-56 over het conflict tussen Stad en Staat, nopens het Station en over het standbeeld van Dirk Martens.

Dan handelt hij over de grote opbloei en mechanisering, rond 1840, van de 4 takken der Aalsterse tekstielnijverheid : de twijnderijen, de spinnerijen, die nog steeds de voornaamste industrietak van Aalst vormen, de weverijen en het breigoed, waarvoor Aalst vóór de oorlog het voornaamste centrum van het land was.

Op dit ogenblik echter zijn er zowat 1200 gecontroleerde werklozen per dag.

De Stad treft nochtans maatregelen : stelt werklozen te werk en

heeft een Economische Dienst ingericht voor het bestuderen van afzetmogelijkheden en het doen van tellingen.

Er worden voordrachtavonden gehouden en brochures verspreid over de financiële hulpmiddelen die de economie ter beschikking staan en over de economische wetgeving.

Verder wordt het arbeidspotentieel binnen en buiten de Stad bestudeerd, wat moet toelaten beslissingen te treffen.

Spreker heeft vertrouwen in de toekomst.

Ook deze voordracht viel een warm applaus te beurt.

Waarom, vraagt nu dhr **De Schaepdrijver**, derde spreker, « scharren wij in het verleden ? »

Nieuwsgierigheid ? ja, maar vooral genegenheid en liefde voor onze voorouders en alles wat met hen samenhangt. Dit is de uitdrukking van een solidariteit : onze voorouders en wij zelf zijn een schakel in dezelfde keten van de historische ontwikkeling naar meer kultuurgoederen en meer geluk. Men mag vertrouwen hebben in de toekomst, als men trouw blijft aan het verleden.

Valt er iets te leren uit de « oude brol », waar we graag in pluizen ? Vooreest is belangstelling voor geschiedenis een kenmerk van beschaving en er valt werkelijk veel te leren voor heden en toekomst uit in « Het Land van Aalst » verschenen artikels. Wij moeten de continuiteit van de kultuurgroei verzekeren. De geschiedenis leert ons hoe en hoe niet !

Maar is de lust om « oude brol » te bewaren niet kleinzielig en verachterd ?

De tentoonstelling, « Aalst in de 19de eeuw » trekt veel volk. En het zijn niet de « verachterden » die er heengaan en geboeid worden !

De mens heeft behoefte aan herinneringen uit het verleden, om één te zijn met zijn volk in heden en verleden, om uit het verleden redenen tot fierheid en levensvreugde te halen.

De tentoonstelling « Aalst in de 19de eeuw » bewijst dat de liefhebbers van « oude brol » ook aan de toekomst denken.

Ons kultuurpatrimonium heeft grote waarde en dient beschermd !

Na een welverdiend applaus biedt Senator De Stobbeleir, in naam van de Stad, erewijn aan, wat door ieder wordt op prijs gesteld.

Nu volgde een kort bezoek aan de Pieter Coecke Zaal (Kabinet van dhr Burgemeester) en nadien werd het feestmaal opgediend in het « Hotel des Arcades », aan het Stationplein. Ik meen wel dat ieder over het maal tevreden was.

Om drie uur werd een bezoek gebracht aan het te dier gelegenheid met vlaggen en groen mooi versierd station, dat in zijn stijl vaag aan de Middeleeuwen doet denken.

Van daar ging het naar het (nieuwe) hospitaal.

Het was weer de onvermoeibare Heer **Courteaux** die ons zou rondleiden en de nodige uitleg geven.

Het Oude Hospitaal ontstond in de 13de eeuw, aan de Dender, waar het ruim zes eeuwen bleef. Tot in de 17de eeuw waren het practisch enkel adellijke freules, die er non konden worden. Bij het aannemen van de sluier kregen de zusters een « bruidsschat » mee, die, daar sommige jonkvrouwen tot 32 blazoenen bezaten, zeer belangrijk

kon zijn. Zo ontstonden de kunstschatten van het hospitaal.

In de Kleine Ontvangstzaal bewonderden we o.a. een retabel (15de eeuw), een portret van Requesens (16de eeuw) en nog een paar godsdienstige schilderijen uit de 16de eeuw.

Ook de meubels, vooral kasten en kisten uit Renaissance en Barok waren zeer merkwaardig.

Eveneens in de Grote Ontvangstzaal vinden we een rijkdom aan oude kasten (o.a. een Burgondische), kisten en schilderijen, benevens een ivoren O.L. Vrouwbeeld van rond 1400. Men toont er ons de grote dubbele « lepel », waarmee het Hospitaal tot het einde der 18de eeuw zijn « lepelrecht » uitoefende.

Ook elders staan nog kasten en kisten, o.a. een zeer oude in een hoekje in de gang onder een groot houten kruisbeeld uit de 17de eeuw.

In de kapel is het muurbeschot uit de oude kapel aangebracht en vindt men enkele merkwaardige doeken, o.a. één dat wordt toegeschreven aan de Craeyer.

Na die kostbaarheden uit het verleden, waarvan de kostbaarste wellicht verdwenen zijn, bewonderen we het nieuwe moederhuis met zijn allermodernste uitrusting op gebied van hygiëne, comfort en doelmatigheid. Elke kamer heeft bv. radioaansluiting. Een centrale verpleegsterkamer is met alle kamers telefonisch verbonden. Er is een inrichting voor het opvangen van lucht op het dak, die beneden gezuiverd, verwarmd of afgekoeld en naar sommige kamers gebracht wordt. Enz.

Er zijn 55 bedden en aan het geheel werd bijna 30.000.000 fr. besteed.

Het was dhr Louis Ringoir van de C.O.O. te Aalst die zo vriendelijk was ons rond te leiden en uitleg te geven.

Rond vijf uur trokken we, over de Sint-Annabrug, naar de « Werfkapel », die moet herinneren aan de plaats, waar, volgens de legende, de oudste bidplaats te Aalst zou zijn geweest. De « oude » kapel, werd tijdens de oorlog volledig verwoest en kort geleden werd door Bouwmeester Marc De Bruyn een nieuwe kapel gebouwd, die enkel door haar naam en ultra-moderne heiligenafbeeldingen aan de oude en aan het hier herdacht feit herinnert.

Om kwart na zes begon, weer in de raadszaal van het stadhuis en onder de leiding van dhr Courteux de projectie van een reeks nieuwe kleurdiapositieven, door de Fotoclub te Aalst : Schoonheid in Aalst en omgeving.

Wij krijgen eerst het plan van Aalst van Sanderus en dan weet spreker uit de foto's die hij ons toont de geschiedenis van de Stad van haar ontstaan af op te bouwen : Werfkapel - Burcht - Gasthuis - Schepenhuis...

Wij wisten niet, dat er in Aalst nog zo veel elementen bestonden die, met leemten weliswaar, toelaten zo veel tijdperken uit zijn geschiedenis te belichten.

Het tweede deel ging over : Schoonheid in het Land van Aalst.

Men begon met Moorsel-Wieze, het zgn. « Sas van Wieze » (op grondgebied van Herdersem), Nieuwerkerken, tot Ronse toe...

Dhr Vangassen sprak het slotwoord en daarmee was de Vijfde

Gouwdag van het Land van Aalst voorbij.

Het was een mooie dag!

Wij danken dan ook van harte allen die tot het welslagen van deze Gouwdag hebben bijgedragen: het Stadsbestuur en in het bijzonder de wn. Burgemeester Senator De Stobbeleir, de N.M.B.S., de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon en vele anderen, maar vooral dhr Courteaux, die zich onvermoeibaar heeft getoond en in de voorbereiding en in het organiseren en in de uitvoering. Indien onze Gouwdag een succes werd, dan is dit in de allereerste plaats te danken aan de werking van dhr Frits Courteaux!

HERDERSEM. *Baziel Boel.*

UIT VROEGERE DAGEN

Diefstallen te Meerbeek

Gullielmus de Backer, 52 jaar oud, geboren te Pamel, pachter op het Hof te Craenenbourg te Meerbeek, en zijn huisvrouw, Maria Anna Smet, 47 jaar, geboren te Meerbeek, waren op 11 Januari 1781 's avonds tussen 9 en 10 uur slapen gegaan. 's Anderendaags waren ze even na 5 uur opgestaan en terwijl de pachter zijn schoenen aan het aantrekken was, had hij bemerkt dat er een groot gat in de wand van zijn slaapkamer gemaakt was. De inbrekers waren echter terechtgekomen tegen de houten stijl... en de opening was niet groot genoeg voor een man, « alsoo de richels niet uytgebroeken waren ».

De 14de van dezelfde maand had hij zich omstreeks 11 uur 's avonds met vrouw, knechten en meiden ter ruste begeven en was hij 's morgens tussen 5 en 6 opgestaan. Weer hadden dieven een opening gemaakt in de wand van de kamer, komende tegen de hoplochting, maar doordat ze uitgekomen waren op een plaats waar een « cleerschappraeye » en twee kisten stonden, hadden ze hun doel niet kunnen bereiken.

Maar vier of vijf weken later, toen de boer om 8 uur opstond, bemerkte hij dat er drie kareelstenen uitgetrokken waren uit de muur van de kelder « comende tegen de leemen wandt onder sijn bedde »... Daartoe hadden ze een ploegkouter gebruikt die 5-6 voet verder in de hoplochting gevonden werd en uit een ploeg van pachter Kornelis Straetmans genomen werd die zijn knecht Kristiaan Simon op het Hondersveldt had laten staan.

Voor de derde maal waren de inbrekers echter op een verkeerde plaats uitgekomen en toen gaven ze het waarschijnlijk op, want er wordt later van geen diefstal meer gesproken.

Datzelfde jaar, op Dinsdag vóór Vastenavond, werd 's nachts ingebroken in een huis « staende op de rechte hand van de baene comende van Pamel op Meerbeeck », bewoond door de weduwe Carolus Goossens en haar nicht Katarina van Cutsem, 18 jaar oud.

Er werd een gat gemaakt in de lemen wand « onder de plaete van de spinde », zo groot dat twee personen er door konden. Daartoe hadden de inbrekers twee grote arduinstenen uitgedaan! De spinde was aan de kant der keuken gesloten met een houten « clampe ». De buit bestond in een witten lijnwaden voorschoot, waarin een veertel twarwebloem geknoopt was, een korf met 18 eieren, 13 pond werk van vlas en een stuk « gesoden » varkensvlees.

Dezelfde nacht was Pieter Langenhaeck, 32-34 jaar oud, geboren te Meerbeek, beenhouwer, omtrent 12 uur opgestaan « om gaen licht te slaegen in sijne keucken ter oorsaecke sijn cleyn kindt altijdt was schreeuwende ende vermeynde dat het onpasselijck was ». (Toen waren er nog mans!).

Hij stelde vast dat er een opening gemaakt was in de lemen wand onder het venster. Er was « ontdragen 3 strengen gesponnen gaeren die op de haspel waeren ende 3 ponden gehekelt vlas »...

C. Theys.

Plaatsnamen te Ninove

Hydronymie

BRONNEN

Cart. Bl.	RA.G., Abd. S. Cornelis Ninove, nr. 2, Cart. Blasere (1375).
Gr. Abd.	RA.G., Abd. S. Cornelis, nr. 60, Grond- en Kaartb. 1644-45.
Gr. 1953	RA.G., Ninove, nr. 13, Grondboek.
Gr. 1654	RA.G., Ninove, nr. 14, »
H. 1652	RA.G., Ninove, nr. 19, Huizen en erven.
K. en Pl.	A.RA., Kaarten en Plans.
K. en Pl. G.	RA.G., » »
Ob. Abd.	RA.G., Abd. S. Corn., obit, 14 eeuw.
Oork. Abd.	RA.G., Abd. S. Corn., oorkonden.
Pb. Abd.	RA.G., Abd. S. Corn., Pachtboeken, nrs. 26-30.
R. Abd.	RA.G., Abd. S. Corn., nrs. 15 tot 25, rekeningen.
R.D.	A.RA., Rekenkamer, Rekeningen Domein Ninove-Herlinkhove.
Rolr. D.	A.RA., Inv. Nélis, rollen, Domein Ninove.
R.K.	RA.G., Ninove, Rekeningen Kerk.
Rb. D.	A.RA., Rekenkamer, Rentboeken Domein Ninove 1466, 1617.
Rb. K.	RA.G., Abd. S. Corn., nr. 131, Rentb. parochiek.
Stadsr.	A.RA., Rekenkamer, Stadsrekeningen Ninove.
Strsch.	RA.G., Ninove, nrs. 9, 10, 11, Straatschouwingen.
Tr. v. Vl.	A.RA., Tresorerie van Vlaanderen, Ninove.

DE DENDER EN ZIJN BIJRIVIERTJES

Evenals in andere dendersteden, Aalst en Geraardsbergen bv., zijn er te Ninove verscheidene armen van die rivier : de gekanaliseerde arm of de Dender en de Molendender. Er was in vervlogen eeuwen nog een derde arm : de Oude Dender, die weinig Ninovieters nu nog kennen, want hij is ten gevolge van de kanalizatiewerken en het slechten der stadsvesten niets meer dan een onooglijk beekje : een afvoergrachtje.

In de « Geschiedenis van Ninove » (1) werden talrijke van de hier vermelde plaatsnamen van uit een historisch standpunt behandeld. In onderhavige bijdrage worden zij van uit een toponymisch oogpunt bekeken. Wij groeperen hier niet alleen de namen van de Dender en zijn bijriviertjes maar ook al wat rechtstreeks verband houdt met water. Verder komen er wel enkele plaatsnamen in voor uit de aangrenzende gemeenten Outer (Herlinkhove), Appelterre, Meerbeke en plaatsen in Brabant gelegen.

(1) H. Vangassen, Geschiedenis van Ninove, D. I, blz. 15-45.

DE DENDER

De eerste vermeldingen vinden wij in de oorkonden van de Abdij van S. Cornelis. Hier enkele van de talrijke vindplaatsen : in tenera (Oork. Abd. 1167) — in tenera (Id. 1186) — prout strata quae a tenera vergens (Id. 1196) — fluvium le tenre (Id. 1219) — voer mijn huus ter denren waert (Cart. Bl. 1332) (cfr. Bronnen) — Gillis van der denren (Id. 1336) — op de denre (Oork. Abd. 1370) — in de denre (Rolr. D. 1375) — tusschen der vesten ende der denren (Stadsr. 1403) — la riviere del tenre (R.D. 1421) — dendre (Stadsr. 1445) — jan van der denren (R. Abd. 1456) — riviere de le tendre (Oork. Abd. 1464) — van der rivieren van der denderen (R.D. 1480) — de la tendre (R.D. 1515) — dendere (R.D. 1551) — op de dendere (Stadsr. 1624-26) — lanckx de deyndere (Gr. Abd. 1644-45) — beyde de deynders (id.) — lancxt den dender (Gr. 1654) — van den dender (Strsch. 1739).

In de teksten loopt de Nederlandse benaming *denre* parallel met de Franse *tenre*. Het is duidelijk dat de XV eeuwse vormen met *-dre* een nieuwigheid zijn in beide talen. Ook de volkstaal kende de vorm met auslaut *dre*. De palatalizatie van de n vóór d had, in het dialect, de uitstoting van d tot gevolg. De grafie *deynder* is, gedeeltelijk, een weerspiegeling van het dialect. De huidige dialectische uitspraak klimt op tot de XVI-XVII eeuw. Oorspronkelijk was Dender vrouwelijk, in de XVII eeuw mannelijk, zoals nu nog in het Ninoofs. De volksmond noemt de Dender ook de Vaart, het woord kanaal is niet gebruikelijk.

Volgens A. Carnoy (Dict. Et. noms des Comm. de Belg.) is de naam oorspronkelijk Keltisch : tanara, tenera, met de betekenis : woelig, bruisend water.

Van voorden of doorwaadbare plaatsen langs de rivier, die in oude tijden vrij talrijk waren, is de herinnering slechts in een enkele pln. bewaard gebleven, nl. :

DE BERVOET, uit : Bertenvoorde (2) Was de naam van een in de nabijheid gelegen weide.

Mogelijk was er ook wel een voorde aan het Orsgewade. Dit gewade was een ondiepe plaats in een bocht van de Dender en geschikt als drenkplaats voor de paarden (ors = paard) :

ORSGEWADE — uten horsghewade (Rolr. D. 1367) — uten oersghewade van jans oer van ophem (Id. 1370-71) (3) — van den oersghewade (Id. 1375-76) — preit qon appelle lorsghewat (le-) (R.D. 1386) — van den orsghewate (R.D. 1484) — lorsgewat (R.D. 1527) — osschevat (Stadsr. 1640-42) — over tclijn eschevat (Strsch. 1673) — het groot esschevat (Id. 1698).

De uitstoting van de r vóór s, de e in plaats van korte o (cfr. : borst, in het Ninoofs : best) en de ch in plaats van g zijn dialectisch. Deze toestand was reeds bereikt in de XVII eeuw. Geen enkele dezer

(2) z. L. v. Aalst, Jg. I, 1949, blz. 22.
(3) Schrijfvoorbarigheid oersghewade ... oer ... of contaminatie met oer (erfgenaam).

bewijsplaatsen duidt eigenlijk de drenkplaats aan maar wel de weide gelegen tegen deze drenkplaats op de andere oever van de rivier. Toen, door het rechttrekken van de Dender in 1640-45, de drenkplaats verdween en de weide nu op beide oevers lag ontstond er een klein en een groot Orsgewade. Ook wist reeds lang niemand meer wat dit woord betekende. Een orsgewade heette toen reeds « paardewatering ».

Er waren in de Dender nog enkele gewaden. Een tegen de Markt : « een hofstat tusschen den slachmolen gheleghen en den ghewade in de maerckt te Nieneve » (Tr. v. Vl., 1360). Ondiepe plaats ? Of : drenkplaats voor de paarden ? Dit laatste schijnt mij waarschijnlijk.

Een tweede niet nader te localizeren, droeg de eigenaardige naam :

HET HOENDERSKOT — Bij de dendere op tghewat gheheeten thoenderscot (Pb. Abd. 1531). Klein perceeltje weiland tegen een gewade.

Ten slotte was er nog een gewade in de vest tegen de Geraardsbergse Poort : « van der vesten buten der poorte te gheererdsberghe wart an tghewat te doen rumene... bet. 36 s. » (Stadsr. 1536).

Op talrijke plaatsen, vooral in de bochten, slibt de rivier aan, aldus ontstaan vernauwingen en eilanden. Deze heten : anwerpe/anworp/antworpe/aenworpe. « zo wye der ryviere te naer gheplant heeft ofte gheloten up nieuwe anwerpe ten canten dat hi dat rumen ende weder uute doen zal » (RA.G., Geraardsbergen, nr. 620, a° 1423) — van eenen aenworpe ende is een heylant an de dendere (Rb. D. 1466) — met den anwerp lancx der vesten (Stadsr. 1543-45) — van eenen antworpe uuyt synder stede op de boredam (Burchtdam) (Rb. D. 1617). Er zijn geen pln. « anworpe ».

Uitzonderlijk heet de rivier ook Nieuwe Dender : tote der nieuwer dendre (Stadsr. 1445) — nieuwe dendere (K. en Pl. G., nr. 1288, a° 1780). Dit als tegenhanger van :

DE OUDE DENDER — doude dendre veste (Stadsr. 1445) — over de aude deyndere (Gr. Abd. 1644-45) — de oude deyndere (Gr. 1653). De vermeldingen zijn jonger als voor de Dender. De Oude Dender was over gans zijn lengte tevens stadsvest. Deze arm kreeg de benaming Oude Dender daar hij niet meer diende voor de scheepvaart, wat in oude tijden wel het geval was.

DE MOLENDENDER — op de meulendender (R.K. 1650) — van den meulendender (Strsch. 1703). In de volksmond : De Kleine Dender.

DE BEVER — Dit bijriviertje heeft van zijn oorsprong tot aan zijn monding te Ninove een lengte van ongeveer 12 Km. — Super rivum qui dict. beeverne (Cart. Bl. 1305) — in de beevere (Stadsr. 1389-90) — tmurage dat ghemaect es jeghen de bevere (Id. 1427) — op de beke bij herlichove (Stadsr. 1445) — lancx der bevere (Rb. D. 1466) — van yseren ringen gheleit in den muur van der beverbeken omme de scepe an te hechtene (Stadsr. 1480) — an thoot vanden waterscape vander bevere naest st. jooris (Stadsr. 1545-47) — de cloosterbeke (Rb. D. 1617) — de molenbeke (Gr. Abd. 1644-45) — tot aen heer

linckhove beeke (Stadsr. 1773) — aen de kaeye van de beverbeke (Strsch. 1773).

De Bever heeft dus ook andere occazionele benoemingen : de Molenbeek (watermolen van de Abdij en slagmolen van de heer), de Kloosterbeek (begrensde het beluik van de Abdij), Herlinkhovebeek (Grens tussen Ninove en Herlinkhove). De Bever gaf haar naam aan een brug en aan een nog levende straatnaam : De Beverstraat. Zij gaf ook haar naam aan een goed gelegen te S. Antelinks : « ter borgh van der bevernen in onze parochie van zint Antelins (Oork. Abd. 1299). Ook in een psn. : ade de beverna (Ob. Abd. XIV eeuw).

Carnoy (Dict. Et., blz. 62) meent dat Bever opklimt tot het Keltisch bebronna, waterloop waar in lang vervlogen tijden bevers verbleven. J. Lindemans (4) veronderstelt dat *Beverne* behoort bij de woordfamilie bron, bier en dgl. M. Gysseling (5) denkt : « misschien bij Germaans bibru : bever ».

Op de Grote Markt, nevens de Beverbrug, was er een « waterschap », trap langswaar men afdaalde om water te scheppen. Deze trappen waren, gewoonlijk, gemetst en de zijmuren heette men de « wangen ». In talloze bewijsplaatsen uit de stadsrekeningen blijkt duidelijk deze betekenis : « 42 voete trappen 17 v. decsteens ende 58 voete egghesteens omme te verorborene an twaterscap » (Stadsr. 1427) — « trapsteene gheleit aen dwaterscap neven michiel haesvelts » (Stadsr. 1447) — « noch eenen terdt gheleit an dwaterscap an boesbruxken lanc 6 1/2 voete » (Stadsr. 1467-68) — « steenen verbesicht an de wanghe vanden muer an twaterscap van der beverbrugghen » (Stadsr. 1475). Een waterschap heet later ook watering : « watering ende openinge van de beeke jeghens de beverbrugge » (K. en Pl. G., nr. 1288, a° 1780).

Het woord komt voor in de plaatsnamen :

CURTIS WATERSCAP — (Oork. Abd. 1167). Misschien betekent waterschap hier gracht. Een hoeve omgeven door een gracht ? Waarschijnlijker nog in volgende plaatsnaam :

TEN WATERSCAPE — « meersch diemen heet ten waterscape ghelegen an skogen meersch ten veenbrouck » (Rb. K., XV eeuw).

Als psn. : Jehan van den waterscape sa masure empres... (R.D. 1453).

DE DOMMELBEEK — Klein bijriviertje van de Leebeek. 4 d. lants vp de dommelsbeke (R. Abd. 1428) — in herlichove in de leebeke upte dommelbeke (Rb. D. 1466) — de dommelsbeke (Pb. Abd. 1540) — in de leebeke op dommelbeke (Rb. D. 1617). Het eerste element dommel is Mnl. dommel, gedruis. De ruisende beek.

DE KIPSTEEKBEEK — Vormt een groot deel van de noordelijke grens van het Ninoofs grondgebied. Kipsteca (Oork. Abd. 1165) — in de kipsteke (Stadsr. 1491-92) — appelle kipsteque (R.D. 1485) —

(4) Eig. Schoon en d. Br., Jg. 13, blz. 62.
(5) M. Gysseling, Gent's vroegste Geschiedenis, blz. 39.

sur la kipstelle (R.D. 1548) — een stuck landts genaempt de kipstede meersch (Gr. Abd. 1644-45) — Kipste meersch (Gr. 1653).

De Kipsteek is de naam van een veldweg, die dwars door de vallei snijdt (kip, kerf, insnijding en steek : doorsteek). Aan deze plaats ontleende de beek haar naam. Ze heet ook Molenbeek.

DE LEEBEEK — Bijriviertje van de Kipsteekbeek. Langs deze beek ligt het gehucht Leebeek. Gans dit gebied is een diepe moerassige depressie. — rivum qui lebecca nominatur (Oork. Abd. 1197) — wedeghe de liebeke (Oork. Abd. 1288) — uter leebeke (Stadsr. 1426-27) — in de leebeke (Pb. Abd. 1444) — in de liebeke/leebeke (Rb. D. 1466). De Leebeek was de afvoergracht voor de talrijke meersen langs haar oevers. Het eerste element vindt men in de betekenis van vaart, kanaal in « dat de scipleede sere te valle ende ghescuert... » (A.d.N., B 1567, Cart. Fl., fol. 18).

Volgende aanhaling zegt duidelijk wat lede/lee/leet betekent : « den leetgracht loopende van aen den molendender tot in den ouden dender waerdoor het water commende in de venisbroeck moet aftrecken » (Strsch. 1695). De spelling met ie wijst op de thans nog heersende locale uitspraak met scherplange ee. In het Ndl. met ei in geleide.

DE STEENBEEK — In het grensgebied Ninove-Meerbeke. « apud villa de schalckem in steenbeka (Ob. Abd., nr 2, a° 1279) — naer steenbeke (R.K. 1650) — op steenbeeck (Strsch. 1700).

DE WOLFPUTBEEK — Monding op de rechteroever van de Dender. Ontleende haar naam aan de stroomopwaarts gelegen wolput, op het grondgebied van Meerbeke. — wolputte (Oork. Abd. 1220) — curiam de wolputte (Cart. Bl. 1300) — wolputbosch (R. Abd. 1447) — van den muelen te wolputte (R. Abd. 1462) — te woelputte/wolputte (R. Abd. 1473) — op wolputte (Stadsr. 1528-30) — wolfputte berch (Gr. Abd. 1644-45) — wolfputte bosch 5 b. 2 d. (Id. 1644-45) — te wolputte (Pb. Abd. 1675).

Volksmond : wolfpit. De oorspronkelijke benaming is wol-put. Wolf-put is in dit geval volksetymologie.

Deze wolput is moeilijk juist te localizeren. Was het een kolk of woelige plaats in een bocht van de beek, alwaar de watermolen van de abdij van S. Cornelis stond ? Ofwel een boogscheut verder een gracht rond het hof te wolput ? Bij Förstemann (6) vinden wij onder wola : wollenbach/wolpach, wolstein, met de verklaring : « woelige plaatsen, kolken » in een waterloop. De Bo (7) kent *wal* in de bet. gracht rond een hofstede, een waleput, draaikolk in de Leie te Osselgem, maar geen *wol*. *Nochtans*, in mijn westvlaams dialect (Adinkerke) is *wol* een gracht rond een hoeve. Cfr. : wolleput/walleput/waelput/woelputte (8). Z. verder onder Plas : wolschoot.

(6) Altdeutsches Namenbuch, Ortsn. II.
(7) Westvlaams Idioticon.
(8) M. Bovijn, Top. S. Gillis bij Dendermonde, blz. 118.

VIJVERS EN VESTEN

In vroegere eeuwen waren er talrijke vijvers op het Ninoofs grondgebied. Dit was in de eerste plaats te wijten aan de abdij van S. Cornelis, die door het aanleggen van vijvers over een overvloed van vis moest kunnen beschikken voor de voeding van haar kloosterlingen en familie. Ook was de belangstelling voor visteelt heel wat belangrijker in de middeleeuwen dan thans.

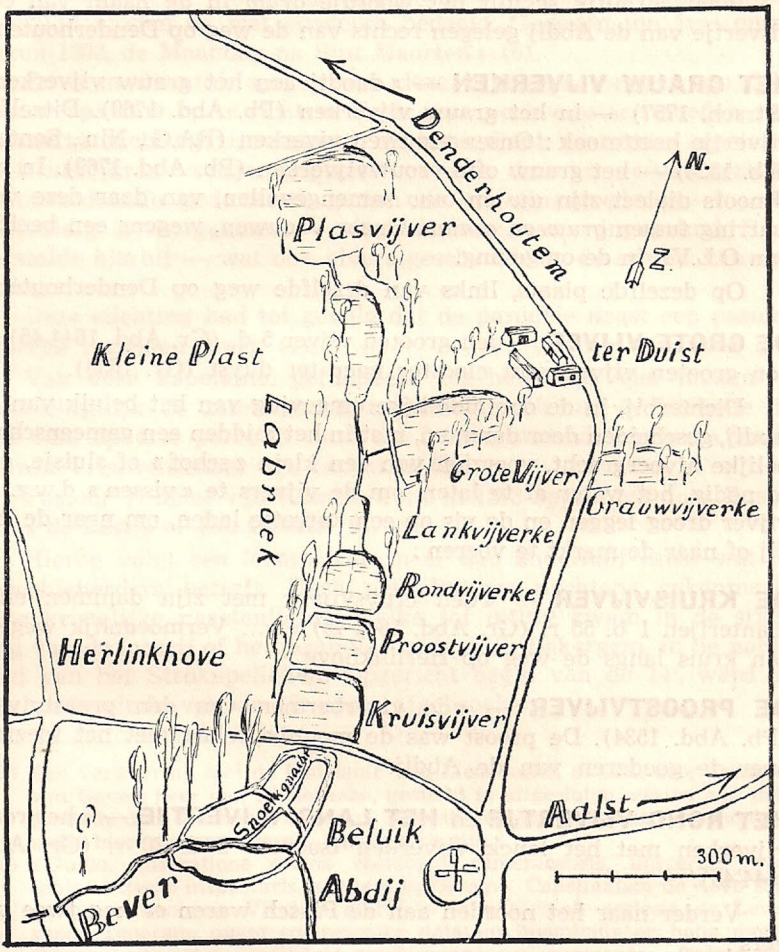

De Vijvers van de Abdij van St. Cornelis volgens Ph. De Deyn.

De abdij kocht grote hoeveelheden jonge visjes. In 1453 (R. Abd.) : 5000 « gruwes » en 150 « anthenoeysen ». « Anthenoeyse » kostten duurder dan « gruus » en waren vermoedelijk groter : 1000 « gruwes » kostten 4 s. 2 d. gr. en 150 « anthenoeyse » 9 s. gr. (R. Abd. 1453). In 1475-76 niet minder dan 10.700 : « gruwes/gruws/gruus ».

Er waren te Ninove en op het platteland bv. te Zandbergen, Ap-

pelterre, enz. talrijke viskwekers, waar de Abdij deze jonge visjes ging kopen. Deze visjes werden « gelegd » op de vijvers. De Abdij had een visser, die deel uitmaakte van de « familie ». Hij beschikte over een « haelsack » en een « riec » (R. Abd. 1442-43) of aalsteker, soort vork om paling te steken. Hij kreeg « vischhosen », lange lederen laarzen om in de grachten en vijvers te lopen. Ook bezat de Abdij een « haelsceepken » (R. Abd. 1471-72) voor het vangen van aal of paling.

Waarschijnlijk schuilt het woordje *gruw* in de naam van een vijvertje van de Abdij gelegen rechts van de weg op Denderhoutem :

HET GRAUW VIJVERKEN — « dabdij aen het grauw vijverken » (Strsch. 1757) — in het grauw vijverken (Pb. Abd. 1769). Ditzelfde vijvertje heette ook : Onser vrouwen viverken (RA.G., Nin., Sententieb. 1528) — het grauw ofte vrouwvijverken (Pb. Abd. 1769). In het Ninoofs dialect zijn *uw* en *ouw* samengevallen, van daar deze verwarring tussen *gruw* en *grauw*. Onzer Vrouwen, wegens een beeldje van O.L.Vr. in de omgeving.

Op dezelfde plaats, links van dezelfde weg op Denderhoutem :

DE GROTE VIJVER — den grooten vijver 5 d. (Gr. Abd. 1644-45) — den grooten vijver vant clooster naer ter duyst (Gr. 1653).

Dichterbij, in de onmiddellijke omgeving van het beluik van de Abdij, gescheiden door dammen, met in het midden een gemeenschappelijke afvoergracht, voorzien van een klein « schof » of sluisje, om, zo nodig, het water af te laten, om de vijvers te « vissen » d.w.z. de vijver droog leggen en de vis op een karretje laden, om naar de Abdij of naar de markt te voeren :

DE KRUISVIJVER — « den cruysvijver met zijn dammen ende planterijen 1 b. 55 r. (Gr. Abd. 1644-45) etc... Vermoedelijk wegens een kruis langs de weg op Herlinkhove.

DE PROOSTVIJVER — « de viverbermen van den proestvivere (Pb. Abd. 1534). De proost was de monnik belast met het toezicht over de goederen van de Abdij.

HET ROND VIJVERTJE en **HET LANG VIJVERTJE** — « het rontvijverken met het lanck vijverken tsaemen 2 d. 30 r. (Gr. Abd. 1644-45).

Verder naar het noorden aan de Plasch waren er nog twee vijvers :

DE PLASVIJVER — de cleene plast (Rolr. D. 1374-75) — den plaschvijver nu weyde beplant 2 d. 72 r. (Gr. Abd. 1644-45) — de groote plaschvijver (Id.). Gans in de noordwestelijke hoek van het grondgebied (z. verder : Plas) :

DE GALGVIJVER — an de willeghen (= wilghen) bij den galghe vivere (Pb. Abd. 1527) — den galghe vivere (Id. 1531) — een galgvivere metten lande tsamen 6 d. (Pb. Abd. 1531). De Galgvijver lag

« neven de justicie van nieneve » (Pb. Abd. 1529). De galg stond aan de grens van Ninove en Herlinkhove.

Al de bovenvermelde vijvers waren eigendom van de Abdij. De heer van Ninove bezat een vijver gelegen achter het Hof ter Schoor. Hij heette gewoonlijk « de vivere achter score ». De heer bezat nog twee vijvers :

DE VIJVERMEERS — van den merssche vivere (Rolr. D. 1367) — van den viver merssche (Id. 1374) — viivermersch (R.D. 1488). De vijver was in de XIV eeuw reeds verdwenen, nog een herinnering in : vijvermeers.

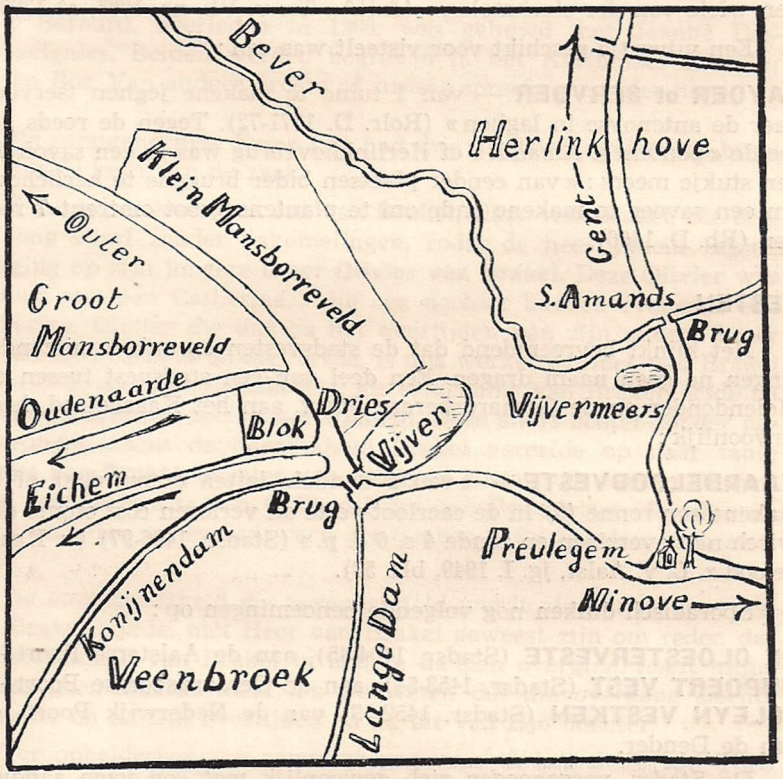

De Mansborre (XVIIe eeuw).

DE MANSBORRE — bi de mansborne (Oork. Abd. 1332) — opden mansborre (Rolr. D. 1374) — van den damme van mansborre (Id. 1376-77) — au vivier appelle le mansborre duquel le dicq estoit despechiet par les grandes eaues (R.D. 1403) — ung arbre pour faire une gotiere a mettre au fons dudit vivier 2 s. (R.D. 1404).

Op de rug van de oork. van 1332 : « een dachwant ende half op de mansborre dat is ste amantsborre ». Deze verklaring vindt waarsch. haar oorsprong in een legende van de H. Amandus. Vergeten wij

niet dat er naar het westen toe een « pontem s. amandi » was (Oork. Abd. 1219), zo dat de rugnota waarschijnlijk vrij juist klinkt. De Mansborre was een zeer bekende plaats en een productief toponiem : Mansborreveld — 't Groot Mansborreveld — 't Klein Mansborreveld — Mansborreblok — Mansborredries — Mansborrebrug. Deze laatste was niet de Pontem S. Amandi maar een brug tegen de vijver aan de weg Ninove op Oudenaarde, over de doorbraak tussen de vallei van de Bever en de vallei van de Dender (z. schets blz. 221).

Een klein vijvertje, stroomafwaarts van de slagmolen en een plas of vijvertje voor de ganzen heten :

WIEL — « eene hofstat gheleghen tusschen den ghanswiele ende den wiele van der slachmolen » (A.RA., Tr. v. Vl., nr. 1065, a° 1360).

Een vijvertje geschikt voor visteelt was een :

SAVOER of SERVOER — van 1 tuine te makene jeghen tservoer daer de antenoyse in laghen » (Rolr. D. 1371-72). Tegen de reeds gemelde « pontem s. Amandi » of Herlinkhovebrug was er een savoir in een stukje meers : « van eender plaetsen bider brugghe te herlichove om een savoer te makene ende om te plantene groot omtrent 7 roeden (Rb. D. 1466).

VESTEN

Het klinkt bevreemdend dat de stadsvesten op enkele uitzonderingen na geen naam dragen. Een deel van een stadsvest tussen de Molendender en de Geraardsbergse Poort, aan het Kaardelood, heet gewoonlijk :

KAARDELOODVESTE — « van 2 bundele latten omme daer af te makene een renne (9) in de caerloot veste an verloren cost omme dat tvisch niet overslaen en zoude 4 s. 6 d. p. » (Stadsr. 1496-97) (v. Kaardelood z. L. v. Aalst, jg. I, 1949, blz. 53).

Sporadisch duiken nog volgende benoemingen op :

DE CLOESTERVESTE (Stadsr. 1404-45), aan de Aalsterse Poort — **NUPOERT VEST** (Stadsr. 1453-54), aan de Geraardsbergse Poort — **TCLEYN VESTKEN** (Stadsr. 1452-53) van de Nederwijk Poort tot aan de Dender.

De Stadsr. vergenoegen zich gewoonlijk met een vage aanduiding : « van der poort vesten te Nederwijc » (Stadsr. 1418-19) — « up de veste daer den torre stont » (Stadsr. 1455-56) — « Staken ghestelt vp den cant van der vesten tussen den cloostere ende der cloosterpoorten 6 s. » (Stadsr. 1479-80).

Uit dezelfde stadsr. blijkt dat een vest evengoed de barm of dam langs de gracht en de gracht zelf — of beide — kan betekenen : « omme staken te stellene vp de veste » (Stadsr. 1411-12) — « omme dat men der vesten niet te naer varen en soude » (Stadsr. 1423-24) —

(9) Renne, vlechtwerk van tenen of latten.

« van 450 antenoysen die ghespijst ziin ende ghedaen van der stede weghe vp de vors. cardelot veste 4 L. 16 s.p. (Stadsr. 1444-45). De dam van de vestgracht heet ook wel : vestbarm of vestberg : « vp de vestberm » (Stadsr. 1528-30) — van den vestbarme (Stadsr. 1504-05) — vanden vestbeermen (Stadsr. 1502-03) — van den vestberghen (Id. 1516-17), etc. In de XVII eeuw heet de gracht ook : waterveste : de derde waterveste van aen nederwijck poorte tot aenden dam (Stadsr. 1636-38).

De vestgrachten zijn voor de stad een bron van inkomsten. Zij worden verpacht aan vissers ofwel kweekt de stad er zelf vis om op de markt te laten verkopen. Kleine visjes : « gruus » en « anthenoyse » of ook kuit van vis worden gekweekt in een « vorser » of « vorsel », die men legt in de gracht. Dit woord : vorser, of met dissimilatie vorsel, komt zeer veel voor in Ninoofse teksten : « een paer vorsers op de cleine plascht » (Rolr. D. 1374-75) — van 10 snouxkinen die vp de veste van der stede ghedaen siin... van tween vorscarpers vp de veste te leghene 12 s. p. (Stadsr. 1437-38) — van 125 anthenoysen die gheleit waeren vp de veste achter cardeloet de welke costen midts tween vorsercarpers 6 L. p.... waeraf de vissche int gheheele vulwassen zijnde vercocht hebben gheweest ende daer af ontfaen 4 L. p. (Id. 1446-47) — ghecocht jeghens diverssche vischers snoucken vorsels ende andere witvisch omme de stede vesten mede te spijsene 15 L. p. (Stadr. 1540-43) — betaelt van eenen vorsele ende 300 gruus tsamen in de kaerloot veste gheleyt 30 s. p. (Id. 1545-47). Deze vorsers waren verm. van hout of van vlechtwerk. Men legde er jonge visjes of kuit in. Het woord komt uit het Frans : « Forcière, dérivé de l'ancien français fourser, frayer en parlant de poisson » (Hatzfeld et Darmesteter). Bij Godefroy : « foursière, petit étang où l'on fait multiplier le poisson ».

Om de vesten te kuisen gebruikte men een soort hark voorzien van een handvat : « ghecocht twee ghehoeselde reecken daermen de vesten mede schoen maect 12 d. p. » (Stadsr. 1465-66).

DE AFVOER VAN HET WATER

Tot de afvoer van het water dienden de grachten, rijten, waterleden of leedgrachten, goten, greppen, sledden en zeppen.

Een gracht is te Ninove een smalle sloot van ten hoogste 2 m. breed(Volksmond : grecht). Talloos waren en zijn de grachten op ons grondgebied. Slechts enkele malen komt het woord voor als element in een plaatsnaam.

DE GOOTGRACHT — de gotgracht in schovenmeersch aent spenneken (Strsch. 1650) — den goetgracht in den venisbroeck (Id. 1747). Het eerste element komt ook voor in :

DE GOOTMEERS — van den goetmerssche (R. Abd. 1428) — in den gootmeersch (Rb. D. 1466).

De goten waren gewoonlijk van elzen of populieren hout : « ghe-

cocht jeghen gillis cabbeken eenen groten popelier daer eene ghote af ghemaect (Stadsr. 1464-65).

Men voerde ze ter plaatse met een *schele :* « betaelt joosse wastel van der voor(seider) ghoten te voerene metten schele (Stadsr. 1479-80).

Legde ze met een *schalke :* « betaelt gillise Hoelman van sinen scalke te leenene omme de voors(eide) ghote mede te legghene in de voors(eide) vest 2 s. p. (Stadsr. 1496-97).

Men legde goten van de ene vestgracht naar de andere : « twee goten ghemaect de welke gheleit zijn deene dweers over de strate... ende dandere tussen beede de vesten (Stadsr. 1477-78).

Over de Dender, onder de straat : « van 1 ghote te makene dweers over de denre commende in de borchtgracht (Rolr. D. 1377).

Er waren twee soorten goten : *grondgoten* en *windgoten.* De eerste lag onder de grond, de andere aan de oppervlakte, beide waren bedekt, gesloten : « ghecocht jeghen Looye Maelfroots ter Loots (Appelterre) eenen grooten popelier omme eene grondtghote af te makene inde nederwijk veste 3 L. 12 s. p. (Stadsr. 1496-97) — « van 52 voete brugberts omme de wintghote vander beghinen gracht mede te deckene 15 s. p. » (Stadsr. 1496-97).

Sommige goten waren voorzien van een *boutereel* (10) : « betaelt van een nieu bautereel totter grondgote van der nederwijckpoort-veste » (Stadsr. 1571-74).

Deze bouterelen waren vlechtwerk van hout of tenen : « van een abbeelen houdt omme een boutereel 14 s. p. » (Stadsr. 1526-28) — « den mandemaker omme een boutreel omme de veste af te laten 3 s. 6 d. p. » (Stadsr. 1518).

Zij waren voorzien van een handvat : « van een heyse totten voors(eiden) boutereelle (11) » (Stadsr. 1479-80).

Deze *bouterelen* waren er om te beletten dat de vissen uit de vest naar een ander vest zouden zwemmen, ook als men de vest afliet (12).

Nog enkele andere grachten :

DE HELLEGRACHT — Maakte deel uit van de versterkingswerken van de Burcht, daarom was hij gans uitzonderlijk zeer breed, onge-

---

(10) Vlechtwerk voor de opening van een goot. Cfr. Gessler, Proeve van Oudhasselltsch Glossarium : Bottereel met de bet. draagkorf en : Bontereel, verkeerdelijk voor : boutereel.

(11) Heize betekende ook nog iets anders : « achete a franchois le clerc un tronck de chesne pour faire nouvelles appuyailles du pont 8 L. p. » « appuyailles que lon appelle en thyois heysen (R.D. 1526). F. Godefroy : appuielle, appui, garde fou.

(12) Een boutereel deed hier dezelfde dienst als een hord/hoord : « omme datmen dwater een deel vand(er) veste(n) af laten moeste ende metter hoert verwaren dat men de vissche niet af en liete (A.RA., Rekenk., Stadsr. Antwerpen 1398-).

veer 15 m. — noort den hellegracht (Gr. 1653) — aen den hellegracht (H. 1652), etc. Er was te Okegem een Hellegat : « ane thellegat » (Oork. Abd. 1351). Te Iddergem : « helleput » (K. Pl., nr. 977, XVIII eeuw). Ook de toegang tot de Aalstberg (Adelinsberg) te Ninove (Bakergem) heette : het hellegat (K. en Pl. G., nr. 1117, 1754). Gracht, put in een laagte of dal. Komt ook voor in :

HELLEMEERS — van den hellemerssche ende den zueren meersch groot 7 d. (Rb. D. 1644).

DE SNOEKGRACHT — Afvoergracht van de vijvers van S. Cornelis naar de Beverbeek : « de gracht haer bestreckende lancx den dijcmeersch van an de herlichovebeke tot an den putte van den plasvelt (Pb. 1531) — de snoekgracht (Gr. Abd. 1644-45). Gracht waar de Abdij snoeken kweekte.

GREPPE — betaelt gheert holiblock over vijf dagen bij hem de greppen an de brabantpoorte gheruympt (gekuist) thebbene... (Stadsr. 1545-47). Smalle, ondiepe gracht.

DE RIJT — Is een langs de Dender gegraven ontwateringsgracht, die stroomafwaarts van de sluizen uitmondt, om het overtollige water uit de laag gelegen denderweiden af te voeren. « west de rijt ofte waterlee » (Rb. D. 1617). Komt ook wel voor in persn. : Janne van de Rijt (Cart. Bl. 1329).

SLEDDE — Een sledde is verm. een kleine greppel. In 1479-80 legt men over de straat een goot tussen de veste van de Kloosterpoort en de Nederwijkpoort. Er wordt eveneens een sledde gemaakt, de bet. is echter niet duidelijk : « van eender sledden te makene ». In de straatschouwingen komt het woord dikwijls voor : « een sledde dweers over de pamelstraete te legghen tot het sueren van t' water » (Strsch. 1755) — een sledde dweers over den dam (Id.). Uit een pachtcontract van de Zurendries(meers) ; « de servituten als van het uytleggen van den waterleede, het repareren van de straete, het rioelen, barmen, het leggen van de sledden ter helft van der straete (a° 1752, particulier bezit v. de familie Dufour).

DE ZEP — In vroegere tijden was er geen riolering binnen de stad. De afvoergrachtjes die dienden om het vuil water af te voeren, heetten toen — zoals thans nog de straatgoot in het dialect — een zep(pe) : « betaelt adriaen de Hont kerreman over 34 karren zandts te halene ende inne begrepen drie karren steens verwrocht totter borchstraete ende totter zeppe oft beke op de marct » (Stadsr. 1551-53). Was dus hier een gemetste greppel.

MOERASSIGE GRONDEN

In een vallei waar de bewoners tot in de moderne tijden de overstromingen van de Dender, die voor en na de winter soms zo onstuimig buiten zijn oevers trad, vreesden, waren er natuurlijk heel wat

gronden en plaatsen, die eeuwen lang moerassig en onvruchtbaar slechts door de noeste arbeid van de inwoners, stilaan in meersen en weiden omgeschapen werden. In de Ninoofse plaatsnamen zijn er verscheidene elementen die ons herinneren aan natte, moerassige, oorspronkelijk ontoegankelijke gronden. Het zijn de toponymische elementen : broek — duist (?) — plas — schoor — strid.

BROEKEN

Broek, ontstaan uit *broka,* was een benoeming voor moerasland. De meeste dezer broeken vinden wij te Ninove en te Herlinkhove langs de Dender en zijn bijriviertjes.

BETSEBROEK — (Te Herlinkhove) — walterus de betsebroch (Oork. Abd. 1289) — te betsebrouc in siin hof (R.D. 1371-72) — neven tgoet van betsenbrouc (Pb. Abd. 1442) — janne den pachteneer van betsebrouc (Stadsr. 1453-54) — matheus van betzenhoven (Stadsr. 1486) — la court de betsebrouc (R.D. 1449) — den hove te betsebrouc/ betchebrouc (Rb. D. 1466). Mansion in V.B. verklaart het element bets in Geetsbets e.a. uit het Romaans beche, in de betekenis beek. Carnoy (Dict. Et., 1 D., blz. 203) sluit hierbij aan. J. Lindemans (13) vraagt zich af of het niet kan verklaard worden als een plaats waar men looit. Zeer twijfelachtig voor Herlinkhove. Misschien is het een persn. : bette (Lijsbette) (14).

GANSBROEK — van den cleinen merssche gansbroucke (R.D. 1357) — preit gansbrouc dehors les fossez/petit preit gansbrouc dedens les fossez (= stadsvesten) (Id. 1386) — gansbrouc 6 dachw(ant) groet ende dies moet men afslaen 1 dachw. 40 r. van der nieuwer vesten diere mids dore gaet so blijft 5 d. 40 r. (Rolr. D. 1371-72) — aenden gansenbroeck (Strsch. 1650). Was een denderweide, tussen de Nieuwe en de Oude Dender. Een vestgracht werd door dit broek gegraven en zo ontstond de benaming : Kleine Gansbroek. In de middeleeuwen dreef men de ganzen in deze meers, in het midden was er een kleine vijver (z. ook Ganswiel).

LABROEK — labroc (Oork. Abd. 1219) — ut via quae per labroc versus herlinchove tendebat (Id. 1223) — locum vivarii in labruc (Id. 1225) — labrouc (Id. 1339) — van den labroec mersche ende den vivere (R. Abd. 1428) — boven den vivere die labrouc heet (Rb. D. 1466) — het lanck viverken in den labroec (Pb. Abd. 1444) — den laubroeck genaemt den maesvijvere (Pb. Abd. 1769). Uitgestrekte depressie rakende in het noord-oosten tot aan het moerassige Ter Duist. In 1157 bouwden de Norbertijnen de Abdij van S. Cornelis op ongeveer 200 meter van deze plaats, die als door de natuur aangewezen scheen om er uitgestrekte visvijvers aan te leggen. Hiervoor moesten zij aan de gracht een sluisje, zoals men het in het Ninoofs noemt, een « schof » bouwen om het water op te houden.

(13) Top. v. Opwijk, blz. 29.
(14) z. M. Gysseling, Gent's vroegste Geschiedenis, blz. 39, nr. 28, 29.

Het eerste element : la is dan deze afvoergracht of het sluisje zelf. Verdam kent waterlaat in de betekenis van afwateringssloot, acht de betekenis sluisje als onwaarschijnlijk. Wij vinden hetzelfde element terug in een pln. binnen de wallen : De Lavendelstraat : ant waterscap te metsene anden lavenderberch (Stadsr. 1526-28) — tegen de beke aen de lavenderbrugghe (H. 1652) — aende lavendelbrugghe (Strsch. 1719). Lavender is ontstaan uit lavondel, smal bruggetje aan een la, verm. wel een sluisje. Er is te Denderwindeke een Lavondelbeek, te Denderhoutem een gehucht Vondelen (smalle brug). De spelling met au komt uit het dialect. In het Ninoofs is au/ou : aa, vandaar la als lau.

LIJSBROEK — Komt tweemaal voor in de stadsr. : de pachter van lijsbrouc (Stadsr. 1476) — betaelt kathelinen borchmans van 19 koopen houts dat stont in den moerijsbrouc (Stadsr. 1486). Het eerste element : lijs is de gele lis(bloem) of moeraslisbloem. Wij hebben hier tevens de variante in : Moerijs (= modderlis). Lis wordt in talrijke plaatsen gespeld : lys/lijsch.

RUBROEK — curtis rubroc cum circajacentibus terris et sylvis apud gisengem (Oork. Abd. 1165) — in cultura (bebouwd land) rubroc (Id. 1220) — subtus curiam de rubrouc quod quondam erat alnetum (Id. 1229) — van rubrouc van boschlande (Rolr. D. 1367) — gillis ruysbrouc (R.D. 1392) — van der heeltscheede van den hove te rubrouc (R. Abd. 1450) — janne van ruybrouc (1486) — ruysbrouck (R.D. 1544-45) — ruybrouck (R.D. 1626) — te ruysbrouck (Gr. 1653) — te ruysbroeck (Pb. Abd. 1769). Ruys(broek) ontstond in de volksm. door klankassimilatie met ruisen, in een tijd toen ru/rui (woest) verm. in het dialect niet meer bekend was.

De Abdij van S. Cornelis bouwde er in 1145, aan de rand van een woeste, moerassige depressie een hoeve, geheten naar de plaats. Hierdoor straalde de plaatsnaam uit in de omgeving (Ruibroekbos, Ruibroeklos, enz.) en zelfs tot in het zuiden van het grondgebied aan de Dender : mersch geheten den rubroec (Oork. Abd. 1511), omdat de pachter van Rubroek deze weide in gebruik had.

ROOSBROECK — in den roesbrouc alias keldermersch (Rb. D. 1466). De benaming Roosbroek komt zeer zelden voor, de gewone benaming is Keldermeers (laag gelegen meers). Roos is verm. riet, dus broek waar veel riet groeide.

VENEBROEK — merssche in venebroec (Cart. Bl. 1320) — veenbroec (Oork. Abd. 1342) — van veenbrouc (R.D. 1367) — dou veembrouc (R.D. 1388) — an de veenbrouc strate (Rb. D. 1466) — merschelkine in venbrouc (Stadsr. 1453-54) — van 1 eeusele in veenbrouc (Rb. D. 1466) — in den venisbrouck (Stadsr. 1532-34) — in den venusbrouck (Stadsr. 1569-71) — in den venebroucq (Rb. D. 1617).

Het Veenbroek of Venebroek heeft een uitgestrektheid van ruim 25 Ha. Onder het alluvium van ongeveer 1,50 m. dikte bevinden zich turflagen eveneens van ongeveer anderhalve m. dikte. Dit moerassig

gebied werd vermoedelijk reeds van in de tijd der Frankische kolonisatie omgeschapen in wei- of hooiland, door het aanleggen van dammen of toegangswegen en het graven van afvoergrachten. Het eerste element van de pln. wijst op de aard van de bodem : veen betekent hier turfgrond. Nog in de 17-18 eeuw werd hier turf gestoken. Eigenaardig is het verdringen van veen/vene door venus en venis. Het eerste zal wel ontstaan zijn uit de legende van een venusbeeld opgericht aldaar na de overwinning van Cesar op de Nerviërs in het nabijgelegen gehucht Preulegem (Proelium ! ! !). Venis is dialectisch i voor korte u.

DUIST

Wij kennen, hier, slechts twee duist-namen, nl. een te Ninove zelf en een te Appelterre.

Dunst (Oork. Abd. 1165) — Id. : 1200/1219 — op de duust (R. Abd. 1428) — ontrent den hove ter duyst (Pb. Abd. 1522) — op de duijst (Id. 1529) — pachters van den hove ter duyst (Stadsr. 1574-75) — thoff ter duijst : twoonhuys schuere stalle schaepcoyen backhuys ofte brauwerije duyfhuys steenput (H. 1652).

Het hof ter Duyst werd vermoedelijk in de XV eeuw door de Abdij gebouwd aan de rand van een moerassig gebied. Dit gebied dat onmiddellijk aansloot bij de Labroek was geschikt om in vijver om te schapen ofwel voor het beplanten met bomen en struiken, elzen bv.

De oudst overgeleverde vorm : dunst (duns + suffix) verloor de n, de vokaal viel samen met de uu/ui. In het dialect is er geen verschil in uitspraak met de Ndl. ui. De oorspronkelijke betekenis blijft nog onzeker.

De andere Duist is een denderweide te Appelterre : de groote duyst (Gr. Abd. 1644-45).

PLAS

DE PLAS — Was oorspronkelijk een moerassige inzinking in het noorden van de Labroek. Naar tijd en omstandigheden nu eens een vijver, dan een weide, wijmeers, of beplant met hoogstammige bomen. — van der plast (R.D. 1367) — de cleene plast (Id. 1374-75) — de le plascht(R.D. 1386) — bij der cleyner plast (R. Abd. 1428) — van den vivere onder den grooten plasch (R. Abd. 1455) — de groen zwaerden an den putte van den plasvelt vivere (Pb. Abd. 1532) — den plaschvijver nu weyde beplant 5 d. 72 r. (Gr. Abd. 1645) — plasmeersch te vooren weymenier nu landt (Pb. Abd. 1769). De noorderlijk hoger liggende rand van de Plas, alwaar tevens een wegje loopt, heet — geheel of gedeeltelijk — wolschoot : « op dwolschoot boven den plaschmersch (RA.G., Nin., Sententieboek, a° 1526).

SCHOOR

In de XII eeuw bouwde de abdij van S. Cornelis een pachthof aan de rand van de vallei van de Kipsteekbeek.

Curtis scora cum circajacentibus terris et sylvis (Oork. Abd. 1165) — curtis scora (Id. 1167) — gislardi de scorebruc (Id. 1179) — van den groeten viver achter score (Rolr. D. 1367) — robbin tstryckere pachter van den hove ende goed tscore (R. Abd. 1462) — tgoet van schore (Gr. Abd. 1645).

Het Ninoofs : tof schoel (= school) ontstond door dissimilatie uit : ter schoor. Schoor hoort bij schor, aangeslibd, moerassig land. Tussen het Hof en de beek is er nog steeds een vijver.

STRIJDLAND

Juxta stritmers duo prata (Oork. Abd. 1167) — jeghen den strijtmeersch (Pb. Abd. 1462) — 2 bunderen maeymersch commende aen de streymersch (e van strey, geschrapt) (Pb. Abd. 1523) — de strijmeerschen zoe die ghestaen ende gheleghen zijn tusschen de nieuwe ende oude denderen commende metten eenen hende an tspeygat ende metten anderen hende langs sheeren meersch van nieneve (Pb. Abd. 1544).

In de XVII eeuw, met de kanalizatiewerken en het bouwen van een nieuwe spei, verdwijnt de naam om plaats te maken voor speimeers : « een deynder weyde aende speyhuysen tusschenbeyde de deynders 5 b. 3 d. 45 r. (Gr. Abd. 1645).

De naam strijd komt gewoonlijk voor in verband met moerassig, bebost gebied. Dit geldt vooral voor het Brabants dorp : Strijthem. Nog andere pln. met strijd : striland (te Heldergem, Oork. Abd. 1229) — strimeers (Hofstade, J. de Brouwer, Top., blz. 112). Met laar in : bemde heet strijtlaar (Schoten, a° 1331 (15) — van strijthoute (Tienen, a° 1422 (16) — johannes stribosch (Diest, a° 1500-01 (17) — cristiaen van strijroe (Diest 1599-1600) (18) — van den streylande (Wakkerzeel 1372-73) (19) — van den strilande (Wakkerzeel 1389) (20). In persn. : Gillis van strijhout (Viane) (21) — jan van strijthout (Zandbergen) (22) — claus stridemersch (Oordegem) (23).

De strijdmeersen te Ninove lagen oorspronkelijk tussen de Dender en de Molendender. Door de kanalizatiewerken in de jaren 1863-67 is een groot deel van deze meersen aan de rechteroever komen te liggen. Gans dit gebied is nog gedeeltelijk moerassig.

NINOVE, maart 1956. *H. Vangassen.*

---

(15) Bouwstoffen tot de historische Taalgeografie van het Nederlands, Hertogdom Brabant d. H. Vangassen, blz. 41.
(16) Id., blz. 792.
(17) Id., blz. 344.
(18) Id., blz. 349.
(19) Id., blz. 602.
(20) Id., blz. 593.
(21) J. de Brouwer, Buitenpoortersboek van Geraardsbergen van 1396, Land van Aalst, jg. 1954, nr. 1, blz. 12.
(22) Id., blz. 14.
(23) Id., blz. 35.

INDEX *(1)*

Aalscheepken, 220. — zak, 220.
Antenoois, 219.
Anwerpe/an(t)worpe, 216.
Berten/Bervoet, 215.
Betsebroek, 226.
Bever, 216. — brug, 217. — straat, 217.
Borre. Mans — 221.
Boutereel, 224.
Broeken, 226.
Dender, 215. Kleine —, 216. Molen —, 216. Nieuwe —, 216. Oude —, 216.
Dommelbeek, 217.
Duist/Dunst, 228. Grote —, 228.
Galgvijver, 220.
Gansbroek, 226. — wiel, 222.
Gewade/Gewat, 216. Ors — 215.
Goot, 223. — gracht, 223. Grond —, 224. — meers, 223. Wind —, 224.
Gracht, 223. Goot —, 223. Snoek —, 225.
Greppe, 225.
Grote vijver, 220.
Gru/Gruw, 219. Grauwvijverke, 220.
Heize, 224.
Hellegat, 225. — gracht, 224. — meers, 225. — put, 225.
Hoenderskot, 216.
Hoezel/Gehoezeld, 223.
Hord/Hoord, 224.
Kanaal, 215.
Keldermeers, z. Roosbroek.
Kipsteekbeek, 217.
Kruisvijver, 220.
La/Laat, 227. — broek, 226. — vondel/vendel, 227.
Langvijverken, 220.
Lede/Lee/Leet, 218. — beek, 218. — gracht, 218. Schip —, 218. Water —, 218.
Lis/Lijsch, 227. — broek, 227. Moerijsbroek, 227.
Mansborre, 221. — blok, 222. — brug, 222. — dries, 222. — veld, 222.
Meersvijver, 221. Vijvermeers, 221.
Moer(moder), 227. — lijsbroek, 227.
Orsgewade, 215.
Plas(ch/t), 228. — vijver, 220. — meers, 228.
Proostvijver, 220.
Renne, 222.
Riek, 220.
Rijt, 225.
Rioelen, 225.
Rondvijverke, 220.
Roosbroek, 227.
Ru/Ruy/Ruysbroek, 227. — bos, 227. — los, 227.
Savoer/Servoer, 222.
Schalk, 224.
Schele, 224.
Schof, 220, 226.
Schoorbroek, 229. Curtis —, 229.
Schoot, z. Wol —.
S. Amandsbrug, 222.
Sledde, 225.
Spei, 229. — gat, 229. — huis 229. — meers, 229.
Steenbeek, 218.
Strijd/Strijbos, 229. — hem, 229. — laar, 229. — land, 229. — meers, 229. — roe, 229.
Vaart, 215.
Veen/Vene/Venus/Venisbroek, 227.
Vest, 22. — barm/berm/beerm, 223. — berg, 223. Kaardelood —, 222. Klein —, 222. Klooster —, 222. Nupoert —, 222. Water —, 223.
Vondelen, 227.
Voorde, z. Bertenvoorde.
Vorser/Vorsel, 223. — carpers, 223.
Wang, 217.
Watering, 217.
Waterschap, 217. Curtis —, 217. ten — e, 217.
Wiel, 222. Gans —, 222.
Wol/Wolf/Wolput, 218. — beek, 218. — berg, 218. — bos, 218. — schoot, 228.
Zep, 225.

(1) De cijfers verwijzen naar de bladzijden. In deze index staan er enkele woorden en samenstellingen die niet — of met andere betekenis — in het Mnl. Wdb. v. Verwijs en Verdam voorkomen.

De oostelijke Limes van het Graafschap Vlaanderen in 1338

Met een Excursie over het Toponiem Kattestraat te Aalst

1. DE HISTORISCHE ACHTERGROND.

Op het Algemeen Rijksarchief te Brussel, fonds Thesaurie der Graven van Vlaanderen, nr 2425, bevindt zich een rol, die om meer dan één reden voor de geschiedenis van het Land van Aalst en ook voor die van het graafschap Vlaanderen, van een uitzonderlijke betekenis is. Het betreft een onderzoek, ingesteld door een grafelijke commissie (1) nopens de toestand der vestingswerken der Dendersteden Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde en de kastelen te Schendelbeke en te Bornhem. Het gaat er over de bevolking van de drie voornoemde steden, over het aantal weerbare manschappen met wapenrustingen of met wambuizen, over de graanvoorraden, over de werptuigen, over de voorhanden zijnde reserves aan wijn en aan graansoorten, geschikt om bier te brouwen, over de werptuigen en voorraden in de burchten te Bornhem en te Schendelbeke.

Het document is gedateerd: *fait entour les quaresmiaus lan* XXXVIJ, d.i. omtrent het begin van de Vasten 1337. Herleid tot de Nieuwe Stijl hebben we 1338. Pasen valt dat jaar op 28 maart en Assewoensdag op 17 februari. Meer dan eens worden juiste data gepreciseerd n.l. de schouwing der bewapende weerbare mannen te Aalst gebeurt op 14 februari — *le dyemenche devant les quaresmiaus* —. Op Vastenavond, hetzij op 16 februari, gaat het onderzoek voort te Geraardsbergen en op de tweede dag van de Vasten — *lendemain dou Jour des Chendres* — zijn de grafelijke ambtenaren te Dendermonde.

De volgorde van de bezochte plaatsen in de rol schijnt niet helemaal te kloppen met de chronologie van het onderzoek. In de tekst worden achtereenvolgens behandeld Aalst, Geraardsbergen, Dendermonde, Bornhem, Schendelbeke. In werkelijkheid werden waarschijnlijk chronologisch de volgende plaatsen bezocht: Aalst, Geraardsbergen, Schendelbeke, Dendermonde, Bornhem.

Het document schijnt te hebben deel uitgemaakt van een breder onderzoek, aangezien bij de aanvang wordt gezegd: *Chest li Grandeurs de le pourchainte des fortrecches de le ville dalost trouvee par* **Mesme.**

Dezelfde ambtenaar, die de enquête leidde, was dus nog met een ander onderzoek belast geworden, dat toen al afgelopen was. Misschien werden nog andere versterkte plaatsen bezocht, eventueel langsheen de Henegouwse grens, of de kastelen te Ninove, te Liede-

(1) Zie de tekst: *gens Monsieur de flandres illoec envoyes.* Er waren dus verschillende ambtenaars met het onderzoek belast. Wie de verslaggever was, weten we niet. Hij heeft echter nog een andere enquête geleid (Zie verder).

kerke en te Rupelmonde ? Het is immers niet uitgesloten, dat het in de bedoeling van de graaf had gelegen garnizoenen in deze versterkingen te leggen (2), zoals enkele maanden later zou gebeuren door de Franse koning te Kamerijk, Doornik en de kastelen langsheen de Henegouwse grens. Wat mag voor de Vlaamse graaf hiertoe de aanleiding geweest zijn ? Zo komen we tot de historische achtergrond van dit onderzoek (3).

We bevinden ons hier in de periode van Jacob van Artevelde. Op 7 october 1337 verklaart Edward III, koning van Engeland, zich pretendent van de Franse kroon. Dit is dan het officiële begin van de Honderdjarige Oorlog. Vanzelfsprekend zoekt hij op het Vasteland zijn bondgenoten. Een probaat middel hiertoe vindt hij in het werpen van het embargo op de Engelse wolexport. Zoals bekend, is de Graaf van Vlaanderen zeer verknocht aan de Franse koning. Door het embargo op de woluitvoer komt de weefnijverheid in Vlaanderen in het sukkelstraatje. De bedoeling van Edward III is Vlaanderen economisch te wurgen, om daarna dit belangrijke gebied aan zich te binden. De wolstapel wordt van Brugge eerst naar Dordrecht verlegd en vervolgens naar Antwerpen overgebracht. Daar in de Vlaamse steden de wolnijverheid ten gronde gaat en de weefgetouwen stilliggen, kiest Gent zich op 3 januari 1338 een nieuw bestuur van vijf hoofdmannen, die worden bijgestaan door de drie dekens der wevers, der volders en der kleine neringen. Eén dezer hoofdmannen is Jacob van Artevelde. Deze spreekt zich uit voor de neutraliteit van Vlaanderen ten opzichte van het Frans-Engelse conflict. Onderhandelingen te Dordrecht leiden tot de opheffing van het embargo. De lakenindustrie in het Graafschap is van de ondergang gered. Artevelde kan van beide partijen wegens de neutraliteit allerlei gunstige condities afdwingen. Op 22 juli 1338 ontscheept Edward III zijn troepen te Antwerpen. Maar door de dralende houding van de Nederlotharingse vorsten, voor wie de hertog van Brabant de toon aangeeft, wordt de veldtocht op de lange baan geschoven. Edward III tracht zich dan te Koblenz als vicaris van het Duitse Rijk te laten erkennen, met volle gezag over de rijkvazallen. Dit gebeurt op 5 september 1338. Nu kan hij de Nederlotharingse vorsten gemakkelijk dwingen voor hem partij te kiezen. Na twee bijeenkomsten, n.l. op 12 october te Herk-de-Stad voor de voornamere wereldlijke vorsten en op 26 october voor de geestelijke en kleinere wereldlijke heren, waarbij hij nu beroep kan doen

---

(2) Sommige details schijnen in die richting te wijzen. Het onderzoek naar de graanvoorraden en de voorhanden zijnde wijn en de mogelijkheid om bier te brouwen suggereren de bedoeling van de graaf hier garnizoenen te leggen. Trouwens de ter beschikking staande gemeentemilities waren ongetwijfeld ontoereikend om de bestaande vestingswerken volledig te bezetten.

(3) De hier verwerkte historische gegevens ontlenen we vooral aan *de Geschiedenis van Vlaanderen,* deel II, *Staatkundige Geschiedenis,* door Prof. Dr. F.L. GANSHOF en aan de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden,* deel III, *De late Middeleeuwen,* Hoofdstuk II : *De Nederlanden tegenover Frankrijk* (1305-1346), door Prof. Dr. H. VAN WERVEKE, Utrecht-Brussel, 1951.

op hun leenplicht, staan Edwards kansen beter om de adel aan zich te binden. Ook de Graaf van Vlaanderen wordt gepolst, die vanzelfsprekend weigert. Doch ook de eerste helft van 1339 moet het Engelse leger te Antwerpen werkloos blijven, omdat Edward III zijn geldelijke beloften niet nakomt tegenover Brabant en de andere vorsten. Eerst in september 1339 kan de oorlog beginnen.

Ons document dateert van het begin van de Vasten 1338, d.i. dus van 17 februari. De aanleiding tot het onderzoek naar de toestand der vestingswerken aan de oostelijke grens lijkt ons te liggen in het feit dat enkele weken vroeger, n.l. op 3 januari te Gent een nieuw bestuur wordt verkozen, waarbij Jacob van Artevelde als toonaangevende figuur de neutraliteit van het Graafschap voorstaat. Het is dus zeker dat de Vlaamse steden niet aan de zijde van Frankrijk zullen staan, hoewel ook niet aan die van Engeland. Schuilt hier echter in deze neutraliteit geen gevaar voor de Franse koning, zodra Vlaanderen onder de economische druk van zijn wolleverancier noodgedwongen partij zal moeten kiezen voor Engeland? Voorzorgsmaatregelen dringen zich op, al zijn ze ook van defensieve aard. Daarom moet de oostelijke limes in staat van verdediging gebracht worden. Enkele maanden later trouwens, kort vóór de landing der Engelsen te Antwerpen in juli 1338 legt de Franse koning garnizoenen te Doornik, Kamerijk en in enkele kastelen langs de Henegouwse grens. Het document wijst in ieder geval op een poging tot verdediging van het grondgebied tegen een oostelijke indringer, die alleszins in de Engelsgezinde partij in Vlaanderen een sterke bondgenoot kan aantreffen. Reeds vroeger heeft de Graaf belangstelling getoond voor de oostelijke verdedigingsgordel van het Graafschap, als hij op 2 december 1336 de heerlijkheid Schendelbeke aankoopt (4).

Deze aankoop heeft een kleine voorgeschiedenis. Uit een oorkonde van 8 maart 1335 (5) blijkt dat Colard van Bailleul, heer van Rousoit en van Boëlare, en zijn vrouw Mathilde van Liedekerke de burcht van Schendelbeke gekocht hebben van Jehan Ergot of Hergoet op de uitdrukkelijke voorwaarde — en ze zweren dit op de heilige Evangeliën, *sour che corporelment touchies les sains euuangilles* — dat ze dit kasteel terug zullen verkopen aan de Graaf tegen dezelfde prijs, die ze ervoor hebben betaald, indien hij hen uitdrukkelijk hierom verzoekt. Indien deze dit binnen de twee jaar niet doet, dan moeten ze de burcht openhouden voor de Graaf en zijn troepen (6). Zij moeten ook beloven dat dit *forte maison*, in geval de Graaf het niet koopt, steeds in het bezit van het huis van Boelare blijven zal. In de oorkonde zelf wordt gezegd dat Jan Geilinc, de bekende Geraardsbergse patriciër, heer van Schendelbeke, dit kasteel heeft gebouwd. Het bestaat uit een *maison*, een *basse court* en een *coulombier* (7)

(4) ARA BRUSSEL, *Thesaurie der Graven v. Vl.*, 1e serie, nr 958.
Zie ook RA GENT, *fonds St.-Genois*, nrs. 1683, 1688, 1689, 1697.
(5) ARA BRUSSEL, *Thesaurie der Graven van Vlaanderen*, 1e serie, nr 955, 8 maart 1334, oude stijl.
(6) *de tenir le chateau ouert lorsque le dit Comte voudroit y entrer.*
(7) RA GENT, *fonds St-Genois*, nr 1697.

en wordt in leen gehouden van de Graaf. Een maand later (8) geeft de Graaf van uit Parijs opdracht aan zijn baljuw van het Land van Aalst iemand uit de omgeving aan te stellen om te onderzoeken welke herstellingswerken noodzakelijk zijn en de kosten ervan te ramen. Indien de Graaf binnen de twee jaar het kasteel zou kopen, dan zou hij deze aan Colard van Bailleul vergoeden. Op 31 mei 1335 (9) verklaren de heer en de vrouw van Boelare zich accoord met de voorwaarden, in het bijzijn van de baljuw van het Land van Aalst en de leenmannen van de heerlijkheid Schendelbeke w.o. ook Jehan Hergoet wordt vermeld. Op 2 december 1336 laat de Graaf zich dan in het kasteel inerven en laat deze akte, als bewijs van de belangrijkheid hiervan, door de bisschop van Kamerijk vidimeren (10). Enkele tijd vroeger reeds, op 4 november, heeft de Graaf aan Nicholas Guidouche, ontvanger van Vlaanderen, de opdracht gegeven de volgende sommen uit te betalen : 20 pond groot voor het huis, het neerhof, de duiventoren en vier en half bunder grond, 20 pond als vergoeding voor tornooipaarden en 50 solidi groot voor gedane onkosten.

Dat deze aankoop van de burcht rechtstreeks in verband staat met de bedoelingen van de Graaf om de oostgrens van het Graafschap te versterken, kan o.i. moeilijk betwijfeld worden. Er ligt trouwens een periode van slechts veertien maand tussen de definitieve aankoop en de in februari 1338 ingestelde enquête. Treffend is ook het feit dat hij van Parijs uit instructies geeft aan zijn baljuw van het Land van Aalst, wat wel op bepaalde richtlijnen kan wijzen, die van de Franse koning uitgaan.

Over de burcht te Bornhem weten we enkel dat in 1331 (11) de Franse koning aan de Graaf beveelt dit kasteel samen met dat van Rode in het Land van Aalst terug te geven aan Jeanne de Bretagne, vrouw van Kassel, *cum armaturis, artillerijs suis et alijs rebus que in dicto castro erant tempore captionis et occupatione eiusdem.* Jeanne de Bretagne is op dat ogenblik al weduwe geworden. Zij is gehuwd geweest met Robrecht van Vlaanderen of van Kassel, de tweede zoon van Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen. Aan de zijde van graaf Lodewijk van Nevers neemt hij een actief deel aan de repressie van de opstand in 1328 en vecht onder het vaandel van Philippe de Valois in de bloedige slag bij Kassel. De inneming en bezetting van het kasteel van Bornhem, waarover hierboven sprake, kan dan wel uit deze tijd dateren. Het kasteel zelf heeft hij in 1318 geërfd bij de dood van zijn vader Robrecht van Bethune (12).

---

(8) Ibidem, nr 1683, anno 1335, april 7 (N.S.); 7 april komt in 1334 tweemaal voor. Enkel de tweede 7 april komt hier in aanmerking.

(9) Ibidem, nr 1689.

(10) ARA BRUSSEL, *Thesaurie der Grav. v. Vl.*, nr 958.
De aankoop van het kasteel door de graaf is natuurlijk vroeger reeds gebeurd, alleszins vóór 4 november 1336. Deze akte hebben we niet kunnen terugvinden.

(11) ARA BRUSSEL, *Thes. der Grav. v. Vl.*, nr 953.
RA GENT, *fonds St-Genois*, nr 1658.

(12) Zie J. MUS, *La formation du vieil Escaut*, in *Annales du XXIIIe Congrès d'hist. et d'archéologie*, Gent, 1913, dl. II, p. 244-245.

Hij sterft in 1331 (13).

Bij de teruggave van de burcht te Bornhem (14) aan de rechtmatige eigenares wordt dus uitdrukkelijk gewag gemaakt van de bewapening en de artillerie, de brieven en andere zaken, die zich nog op het kasteel bevinden en dit volgens het getuigenis onder ede van de kastelein, die op het ogenblik van de inneming van het kasteel daar is geweest. Misschien is deze kastelein de in de enquête-rol uit 1338 genoemde Sohier de la Vigne. De inbezitneming van het kasteel gebeurt dan op 1 mei 1333 door vier gecommitteerde dienaren van Jeanne de Bretagne (15).

Waarschijnlijk wel hebben de maatregelen van Lodewijk van Nevers om de oostelijke verdedigingslijn te versterken, tot niets gediend en dit dank zij de neutraliteitspolitiek van Jacob van Artevelde, welke wel als gevolg heeft gehad, dat de Engelse koning zijn veldtocht begint in het Henegouwse en het Kamerijkse.

2. DE BEVOLKING DER DENDERSTEDEN.

Voor een onderzoek naar de weerbaarheid van de vestingen tegenover de Brabantse grens is het natuurlijk van groot belang te weten, hoe groot de levensmiddelenvoorraden zijn. Hiermee hangt dan ook het juiste bevolkingscijfer samen. Het komt er op aan te weten, hoelang zo'n versterkte stad of een burcht een belegering kan uitstaan. Te Aalst beschikt men over 621 modekins graan. Voor Geraardsbergen wordt geen cijfer opgegeven, maar de schepenen verklaren onder ede, dat de graanvoorraden slechts tot Pasen strekken, hetzij slechts voor veertig dagen, *che soit tout!* Voor Dendermonde is er nog een voorraad voor drie maand, volgens het getuigenis van de schepenen. Voor de burchten te Bornhem en te Schendelbeke bestaat er geen overschot aan levensmiddelen; men leeft er van de hand in de tand : *Jtem ni a au dit chastiel gouvernanche, ne pourveanche nulle, se ce nest de jour en jour!*

Van belang is ook te weten, hoeveel wijn en bier er aanwezig is, vooral indien daar garnizoenen mochten gelegd worden. Te Aalst zijn er 721 modekins gerst en haver, geschikt om bier te brouwen.

Het bevolkingscijfer wordt gezien in functie van het voorhanden zijnde graan en wordt uitgedrukt in het aantal broodetende lieden, *peuple pain mignant.* De zuigelingen tellen dus niet mee! Dit aantal kan natuurlijk wel niet zeer hoog zijn geweest en kan de opgegeven cijfers wel ten hoogste met 50 à 100 eenheden verhogen.

Voor Aalst is het bevolkingscijfer slechts ongeveer 3600 personen,

(13) Zie hierover H. PIRENNE in *Biographie Nationale*, dl. IX, Brussel, 1907, kol. 463 en vlg.

(14) RA GENT, *fonds St.-Genois*, nr 1658 : *Item le dit Conte fera rendre a la dicte dame le Chastel de Bournehan et les armeures et artillieres, lettres et les autres choses, qui ou dit chastiel estoient, quant il fu pris; des quelles choses seront creues par leurs seremenz le chastellain, qui est ou dit Chastel a present et celui qui y estoit quant il fu pris, se autrement ne pouoit estre sceu.*

(15) ARA BRUSSEL, *Rekenhof*, nr 44.

voor Geraardsbergen ongeveer 4500 en voor Dendermonde ongeveer 9000.

Dit zijn wel interessante vaststellingen. Ten eerste is daar het feit dat Aalst alleszins gunstiger is gelegen dan Geraardsbergen. Het ligt aan de grote handelsweg Brugge-Keulen, die dwars door de stad loopt en is, wat de ligging op de Dender betreft, toegankelijk voor grotere schepen, terwijl Geraardsbergen slechts voor zeer kleine schepen bereikbaar is. Ten tweede verbaast ons sterk het bevolkingscijfer van Dendermonde. Kan zijn gunstige ligging aan samenvloeiing van Schelde en Dender hier niet voor verantwoordelijk zijn ? Hieruit zou het groot belang kunnen blijken van de waterwegen, zelfs misschien boven dat van de landwegen (16). Hoogst waarschijnlijk komt Dendermonde in de 14de eeuw, wat de bevolking betreft, op de vierde plaats in de rij der steden van het Germaanssprekende noorden van het Graafschap, na de steden Gent, Brugge en Ieper. Oudenaarde had in de 13de eeuw 4000 inwoners (17).

OVERZICHT.

	Graanvoorraden	Graan voor bier	Wijn
Dendermonde	voorraad voor 3 maand	3 modekins	30 vaten
Geraardsbergen	voorraad 40 dagen	?	12 vaten
Aalst	621 modekins	721 modekins	12 vaten

Opvallend is dat te Aalst grotere graanvoorraden voor bier aanwezig zijn dan voor brood. Een goede reclame voor de talrijke Aalsterse brouwerijen van thans ! De voorraden aan broodgraan zijn moeilijker te vergelijken. Ze zijn echter groter te Dendermonde dan te Geraardsbergen. Wijn is er meest te Geraardsbergen, minst te Aalst, wat begrijpelijk is, gezien de grote hoeveelheid graan voor de *bruwerien*. Opmerkelijk voor dit laatste is het verschil tussen Aalst en Dendermonde : 721 modekins tegen 3 modekins.

3. DE LENGTE EN DE AARD DER OMWALLINGEN.

Belangwekkend zijn ook de gegevens nopens de lengte en de aard der omwallingen.

Te Aalst bedraagt de lengte van de omwalling 460 roeden. Hiervan is slechts juist de helft voorzien van een ringmuur. De andere helft is waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk voorzien van een aarden wal, een *tierrail*, zoals voor Dendermonde uitdrukkelijk wordt vermeld. Een gedeelte van de niet ommuurde omwalling is wel zeker te vinden langsheen de Dender, aangezien uit de 15de eeuwse stadsre-

(16) Uit de Aalsterse Stadsrekeningen der 15de eeuw blijkt dat de grote handelsweg Brugge-Keulen buiten de stad niet geplaveid was en dat voortdurend de gaten moeten *bestopt* worden met takkebossen, zavel en aarde.

(17) Dr. J.G. DE BROUWERE, *Het statuut van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal te Oudenaarde*, in : *Handelingen van het eenentwintigste Vlaams Filologencongres*, Leuven, 1955, p. 78.

keningen blijkt, dat aldaar de stad nog niet van een ringmuur is voorzien (18). Een niet onbelangrijk gedeelte aan de landzijde, misschien ongeveer een derde, moet aldus ook niet van een ringmuur voorzien zijn geweest. Het lijkt ons wel zeer onwaarschijnlijk, dat hier geen aarden wal zou zijn geweest. In ieder geval lijkt deze aarden wal niet voorzien te zijn geweest van een borstwering eventueel bestaande uit palissadepalen zoals te Geraardsbergen (19).

De omwalling van Geraardsbergen bedraagt 629 roeden en 8,5 voet (20). Het stadsgebied van deze stad is dus heel wat groter dan dat van Aalst. Dit van Aalst bedraagt 73 % van dat van Geraardsbergen, terwijl het bevolkingscijfer van de eerste stad 80 % bedraagt van dat van Geraardsbergen.

Slechts een klein gedeelte van de Geraardsbergse omwalling is niet voorzien van een muur, n.l. 122 roeden. Dit gedeelte van de omwalling is voorzien van palissadepalen (21). Deze zullen dan ook wel op een aarden wal hebben gestaan en voorzien zijn geweest van een stadsgracht. Slechts 10 roeden van de ringmuur zijn in slechte, 447 roeden zijn in uitstekende staat. Dat Geraardsbergen voor een groot gedeelte ommuurd is, moet ons niet verwonderen, daar beide Denderoevers zeer steil zijn en een beveiliging door stadsgrachten een ernstig probleem uitmaakt wegens de watervoorziening.

De omwalling van Dendermonde bedraagt 550 roeden (22). Hierbij worden niet inbegrepen de breedte van Schelde en Dender. Slechts een zeer klein gedeelte hiervan is voorzien van een ringmuur n.l. slechts 10 roeden. Het resterend gedeelte is voorzien van een aarden wal, een *tierail*. Deze wal is volledig naakt — *tout nut sans murs et sans breteskes* — dus zonder muren en zonder borstwering. Er wordt dus wel uitdrukkelijk gezegd, dat deze wal niet voorzien is van een palissade, zoals dit te Geraardsbergen wel het geval is. De reden van het ontbreken van stadsmuren te Dendermonde is wel, dat de stad bijna gans ingesloten ligt tussen Schelde en Dender en aldus gemakkelijk te verdedigen is.

---

(18) J. VAN CLEEMPUT, in: *Het Land van Aalst*, jg. II (1950), nr 3, 101: De stad is aan de zijde van de Dender « *zeere cranc mids datse dair niet ghemuert en es* », met het gevolg dat men « *met stocken ende glavien dairover spranc* » en dat de ballingen en ander vagantengespuis « *bi nachte in de stede quamen alse hemlieden gheliefde* ». (ARA BRUSSEL, *Rekenhof*, nr 31441 f° 65 r° en volg. — anno 1447). Blijkens de rekening over 1417 (SA AALST, nr 24), wordt de uitgebaggerde aarde aan de stadszijde opgehoopt. De bedoeling is deze barm als fortificatie te laten dienen.

(19) In de tekst: *nient muree ne breteskie*. Fr. GODEFROY, *Dictionnaire de l'ancienne Langue Française*, Paris, 1881-1895, 8 dln., dl. 1, 729, s.v. *breteschier*: garnir de bretèches, fortifier; s.v. *bretesche*: parapet crénelé (borstwering van schietgaten, tinnen of kantelen voorzien).

(20) Aangezien zelfs met voeten en halve voeten wordt gerekend, lijkt ons de opmeting wel zeer ernstig te zijn gebeurd!

(21) In de tekst: *soifs paufichs*.
soif: Godefroy, VII, 439: clôture, palissade.
paufis, paufich: Godefroy, VI, 44: pieu, palissade.

(22) De roede te Dendermonde is echter 1 voet langer te Aalst en misschien te Geraardsbergen (zie de tekst), zodat hier nog 27,5 roeden dienen bijgeteld te worden, om een vergelijking met Aalst te kunnen maken.

Tot de ringmuur moeten ook nog de stadspoorten worden gerekend. Er zijn te Aalst zeven poorten, te Geraardsbergen eveneens, te Dendermonde vijf.

Opvallend is het verschil in oppervlakte tussen de drie steden. Immers de lengte van de omwalling te Aalst bedraagt 460 roeden, te Dendermonde 572,5 roeden (naar Aalsterse maat) en te Geraardsbergen 629 roeden. De bevolking van Geraardsbergen, die juist de helft bedraagt van die van Dendermonde, woont op een gebied, dat merkelijk groter is dan dat van Dendermonde. We hebben dus te Dendermonde waarschijnlijk met een zeer dichte bevolking te doen, te Geraardsbergen en te Aalst met een dunnere bewoning.

4. DE WEERBARE MANNEN EN HUN UITRUSTING.

Te Aalst worden door de afgevaardigden van de Graaf de *gens darmes* gemonsterd 's zondags vóór de Vasten, hetzij op 14 februari 1338. Er zijn 250 man, die voldoende bewapend zijn met platenharnas — *armeit de plates* — (23) en halsberg — *haubergaus* — (24). De Aalsterse schepenen verklaren, dat desnoods wel 400 man zouden kunnen gevonden worden, die aldus uitgerust zijn. Daarenboven zijn 350 man voorzien van wambuizen (25) — *porpoints* — en helmen (26) met ringkragen (27) — *bachines avoec leur gorgieres* —.

Te Geraardsbergen zijn er 300 man en te Dendermonde 500 man, voorzien van harnas en halsberg.

In dezelfde steden beschikken respectievelijk 350 man en 400 man slechts over wambuizen en stormhoeden (28).

---

(23) GODEFROY, VI, 207, s.v. *plate :* pièces d'armure d'acier, que l'on posait sur le haubert et qui épousait les formes du corps.
VERDAM, Mnl. Wdb. VI, 427, s.v. *plate :* een uit ijzeren platen bewerkt deel der wapenrusting... doch vooral dat deel der wapenrusting, waardoor de borst wordt beschut, het pantser of ook het borstharnas, dat bestond uit platen.

(24) GODEFROY, IV, 437, s.v. *hauberjeul, haubregeul :* haubert (pantserhemd — tunique de mailles).
VERDAM, III, 55, s.v. *halsberch :* pantserhemd, maliënkolder, borstharnas. Voor een afbeelding, zie *Encyclopédie Universelle*, z.d., T. VIII, 195.

(25) GODEFROY, VI, 302, s.v. *porpointe :* pourpoint. Zie *Nouveau Larousse illustré*, Paris, s.d., VI, 1059, met afbeelding : partie du costume masculin habillant le torse et en usage du XIIe au XVIIe siècle.
VERDAM : VI, 281, s.v. *perpoent :* wambuis, gemaakt van gevolt laken of vilt, vooral een kledingstuk, dat door ridders en krijgslieden onder het harnas werd gedragen.

(26) LACURNE DE SAINTE-PALAYE, *Dictionnaire historique de l'ancien langage François*, Niort-Paris, 1875-1882, 10 dln., deel II, 356, s.v. *bacin :* armure de tête. s.v. *bacinet* (ibidem, 357) : chapeau de fer, pot en tête, espèce de casque... Le bassinet était une armure de tête plus légère et moins forte que le heaume, mais en général il est employé pour heaume. Zie ook GODEFROY, VIII (Complément), 267, s.v. *bacin :* sorte d'armure de tête, bassinet.

(27) GODEFROY, IV, 312, partie de l'armure des gens de guerre, hausse-col (ringkraag).

(28) GODEFROY, IV, 535, s.v. *huvette*, dimin. de huve : chapeau de fer.
VERDAM, III, 773, s.v. *huve :* helm, stormhoed. In de tekst wordt tweemaal *huvettes* doorgehaald en vervangen door *bachines*. Er blijkt dus wel enig onderscheid te zijn geweest tussen beide soorten helmen.

OVERZICHT.

	Met halsberg en platen	Percent van de totale bevolking	Met wambuizen	Percent van de totale bevolking	Totaal uitgeruste manschappen	Percent van de totale bevolking
Aalst	250	6,9 %	350	9,7 %	600	16,6 %
Geraardsbergen	300	6,6 %	350	7,7 %	650	14,3 %
Dendermonde	500	5,5 %	400	4,4 %	900	9,9 %

Opvallend is dat Aalst, in verhouding tot het aantal inwoners het meest uitgeruste weerbare mannen telt, n.l. 16,6 %. Ook wat de kwaliteit betreft, staat Aalst aan de spits : er zijn daar naar verhouding het meest *gens darmes* met halsberg en platen. Daarenboven hebben de schepenen verklaard dat dit laatste aantal zou kunnen opgevoerd worden van 250 tot 400 wat in totaal een percent van 20,8 % zou opleveren. Vergelijk hiermee voor Geraardsbergen 14,3 % en voor Dendermonde 9,9 %. Aalst zou dus een gemeentemilitie kunnen mobiliseren, die naar verhouding het dubbele bedraagt van die van Dendermonde !

5. DE WERP- EN SCHIETWERKTUIGEN.

De tekst spreekt over twee soorten weptuigen, de springalen — *les espringales* — en de arbaleten — *ars a tour*.

Vooreerst de springalen. VERDAM (29) verklaart het woord als een werpmachine, een soort katapult, waaruit grote pijlen geschoten worden. Volgens GODEFROY (30) kunnen ook stenen door dit tuig worden weggeslingerd. De springalen worden hier wel gebruikt om pijlen weg te schieten, vermits de tekst spreekt van *·v· espringales bien apparillies pour traire et avoec partie de quariaus*. Met dit laatste woord worden ongetwijfeld Mnl. *quarelen* of pijlen bedoeld (31).

(29) VERDAM, VII, 1820, s.v. *springale*.

(30) GODEFROY, III, 551, s.v. *espringale* : grosse arbalète sur roue, machine à lancer des pierres.

(31) Het ongeluk wil dat zowel het Franse *quariau* als het Mnl. *quareel* een dubbele betekenis heeft. (Zie GODEFROY, VI, 482, s.v. *quariel*, met verwijzing naar het *Complément*, Paris, 1898, p. 1, s.v. *carrel* en VERDAM, VI, 846, s.v. quareel). De eerste betekenis is : tichelsteen, kareelsteen, Fr. carreau, pavé plat. De tweede betekenis is : pijl, Fr. trait d'arbalète. VERDAM beschrijft deze pijl als volgt : Een pijl met een korte, dikke vierkante schacht, die uit balisten, katapulten, springalen, armborsten en dgl. werktuigen werd afgeschoten, doch ook de kleinere, geschoten uit handbogen worden aldus genoemd. Hij was van een punt voorzien, die naar achteren breed uitliep in vier punten (vandaar de naam), dus een ronde pijlschacht, waaraan een punt was van pyramidale vorm met vier zijden, evenals nu drie zijvlakken in de bajonetpunt uitlopen. Wanneer zulk een quareel in het lichaam drong, kon hij niet teruggetrokken worden zonder dat de vier scherpe punten, waarin de spits uitliep, het vlees openscheurden. In onze tekst betekent *quariaus* ongetwijfeld pijlen, omdat di woord ook voor de voet- en handbogen wordt gebruikt, waar men zeker met pijlen te doen heeft.

Aangezien de springalen moeten voortgetrokken worden, zijn deze werptuigen zeker zware stukken.

Aalst beschikt over vijf springalen met een partij pijlen. Geraardsbergen heeft er heel wat meer, n.l. zestien. Ze staan op de poorten en de vestingstorens. Dendermonde heeft er slechts vier. De burchten zijn goed voorzien van deze tuigen : het kasteel te Bornhem heeft er vijf en het kasteel te Schendelbeke drie. Het valt wel op dat men deze springalen vooral daar gebruikt, waar veel muren zijn met vestingstorens, n.l. te Geraardsbergen, te Bornhem en te Schendelbeke. Zowel springalen als arbaleten kunnen dus doelmatig gebruikt worden van hooggelegen punten. Te Aalst, waar slechts de helft van de stad een ringmuur bezit, vindt men deze tuigen minder dan te Geraardsbergen en het minst te Dendermonde, waar zo goed als geen ringmuur voorhanden is.

Het tweede werptuig is de arbaleet, Fr. *ars a tour*. In het Oudfrans kent men het woord *arbaleste*, dat het ontstaan heeft gegeven aan het door volksetymologie verbasterde Mnl. *armborst*. VERDAM (32) onderscheidt de draagbare arbaleet of hand- of voetboog en de staande arbaleet, een grote boog, die in beweging wordt gebracht door een windas.

De armborst was een boog, die in het midden aan een soort boom was bevestigd. Hij werd opgespannen met een handwinde of een kruk, Ofr. *tour* (33), die de soldaat aan zijn gordel droeg (34).

Er is in de rol spraak van twee soorten. In de *ars a tour* zien we de staande arbaleten. Deze staan dan misschien tegenover de *petits ars*, de draagbare arbaleten, zoals er voor Bornhem worden vermeld. De *ars a un piet*, die voor Aalst worden vermeld, zijn waarschijnlijk draagbare arbaleten (voetbogen) en betekenen misschien hetzelfde als *petits ars* (35).

Voor Aalst hebben we 10 *ars a tour*, voor Geraardsbergen 13, voor Dendermonde 4, voor Bornhem 3. Er zijn te Bornhem ook nog 16 *petits ars*, waarschijnlijk draagbare arbaleten.

Een woord nog over de *quarelen* of pijlen. Te Aalst schijnen er een hoeveelheid pijlen te zijn voor *ars a tour* en een grote hoeveelheid voor *ars a un piet*. Voor Geraardsbergen wordt niets vermeld en voor Dendermonde wordt gezegd, dat er zo goed als geen zijn. Voor het kasteel te Bornhem zijn zelfs de juiste cijfers bekend. Er zijn er 7.000, zo voor de draagbare armborsten als de staande. Deze

---

(32) VERDAM, Mnl. Wdb., I, s.v. *armborst*.

(33) GODEFROY, Complément IX, 786, s.v. *tourn :* espèce de petit treuil servant à bander certaines arbalètes.

(34) Voor verdere gegevens, zie *Encyclopédie Universelle*, Paris, s.d., I, 515, alwaar ook een afbeelding op p. 587 van een *arbalète à tour* uit de XIIIe eeuw.

(35) Voor Aalst worden pijlen vernoemd voor *Ars a tour* en voor *ars a un piet*. Verschillende pijlen dus voor verschillende werktuigen. Aangezien enkel het aantal *ars a tour* wordt vermeld n.l. 10, wat niet wordt gedaan voor de *ars a un piet*, mag men aannemen, dat de eerste de **zware** schietwerktuigen zijn, die alleen van belang zjin. Het aantal hand- en voetbogen wordt, zoals begrijpelijk is, nergens vermeld, tenzij misschien voor Bornhem (*petits ars*).

burcht moet kort te voren door Seger van den Wijngaerde — *Sohiers de le Vigne* — in staat van verdediging zijn gebracht. Deze liet de vijf springalen repareren. Van de 16 voorhanden zijnde kleine arbaleten, kocht hij er zeven aan. De drie grote arbaleten schafte hij eveneens aan en van de 7.000 pijlen kocht hij er 5.000. Hij liet daarenboven een smidse inrichten en schafte het gereedschap aan, dat erbij behoorde. Hij liet een handmolen kopen om te malen. De weergangen zijn echter zo slecht en rot, dat niemand ze durft te betreden en de torens zijn niet geschikt om te verdedigen.

Alles schijnt erop te wijzen, dat hier een begin werd gemaakt met het in staat van verdediging brengen van deze burcht.

Tenslotte wordt er enkel voor Aalst nog melding gemaakt van het leder, waarvan een voldoende voorraad aanwezig is voor een gans jaar. Dit leder dient waarschijnlijk tot bescherming van de grote werpmachines (36).

OVERZICHT.

	Espringales	Ars a tour	Petits ars	Quariaus
Aalst	5	10	niet vermeld	grote hoeveelheid
Geraardsbergen	16	13	id.	niet vermeld
Dendermonde	4	4	id.	bijna geen
Bornhem	5	3	16	7.000
Schendelbeke	3	—	niet vermeld	niet vermeld

Wat de zware artillerie betreft, staat Geraardsbergen aan de spits van de Dendersteden. Dendermonde staat er slechtst voor. Bornhem is naar verhouding wel het sterkst, zeker wat de springalen aangaat.

6. BESLUIT.

Uit de overzichten kan men enkele interessante besluiten trekken. Het sterkst bewapend schijnt wel het kasteel van Bornhem te zijn en zelfs te Schendelbeke is het aantal springalen belangrijk in vergelijking met die, welke in de steden voorhanden zijn. Men krijgt wel enigszins de indruk, dat de steden, opzettelijk misschien, niet al te gewillig de zaak van de Graaf dienen. Uit de toon van enkele uitlatingen in de rol (37) blijkt wel ietwat de wrevel of toch de teleurstelling van de grafelijke ambtenaar. In ieder geval is er nalatigheid in het spel en bekennen de schepenen van Aalst deze nalatigheid, wanneer zij zeggen dat het aantal van « slechts » 250 goed gewapende gemeentenaren, desnoods tot 400 kan vermeerderd worden. Daarenboven eisen de grafelijke ambtenaren van de schepenen van

(36) Ten bewijze hiervan de tekst uit VERDAM, VII, 1821, *van huden, daermede dat men die springale deckede.*

(37) Voor Aalst: **ne** *fut trouveit souffissanment armeit de plates et haubregaus* **que** *250 homes.*
Voor Geraardsbergen: *Jtem disent li Eschevin par leur sairement sil avoient bleit dusques a le paske prochainement venant,* **che soit tout.**
Voor Dendermonde: *Jtem ni a il se peu non de quariaus.*

Geraardsbergen en misschien ook die van Dendermonde verklaringen onder ede nopens de graanvoorraden, wat wel op een zekere achterdocht zou kunnen wijzen. De werptuigen lijken ons in onvoldoende aantal, vooral als men met het kasteel van Bornhem rekening houdt.

Aalst slaat niet zo'n mal figuur. Het is sterkst in uitgeruste weerbare mannen en de graanvoorraden om bier te brouwen zijn er het hoogst. Het staat ten achter bij Geraardsbergen voor wat de lengte der ringmuren betreft.

Geraardsbergen heeft de grootste oppervlakte en de langste ringmuren, de sterkste artillerie.

Dendermonde heeft het hoogste bevolkingscijfer en de grootste bevolkingsdichtheid. Het beschikt over belangrijke graan- en wijnvoorraden. Misschien was daar een belangrijke graanhandel gevestigd ? Wegens zijn gunstige geografische ligging aan de samenvloeiing van twee rivieren, heeft het een mindere behoefte aan sterke verdedigingswerken en aan een belangrijke en goed uitgeruste gemeentemilitie. Er is bijna geen ringmuur, de omwalling bestaat bijna uitsluitend uit een aarden wal. Er zijn zeer weinig werpmachines en bijna geen pijlen.

(vervolgt)

BRASSCHAAT. *J. van Cleemput.*

De Heren van Brakel

Met betrekking tot het artikel « Twee testamenten van Bernard van Brakel », van de hand van Valère Gaublomme, verschenen in « Het Land van Aalst », jg. IV nr 4, blz. 173, wil ik U hierna mijn bevindingen mededelen om de op blz. 175 gestelde vragen te helpen oplossen.

Zonder inachtname van wat er in bedoeld artikel gezegd werd over de Heren van Brakel (blz. 174, 3e al.) beperk ik mij tot de onmiddellijke familieverhoudingen van vermelde Bernard van Brakel.

Op het Rijksarchief te Gent, berust er onder nr 586 van het archief van het Kasteel van Elsegem (3e deel - supplement), een bundel genealogische gegevens met betrek op de familie van Brakel. Deze gegevens heb ik eveneens vergeleken met het werk Bruges et le Franc van J. Gaillard, Brugge 1857-1864.

De grootvader van gemelde Bernard van Brakel was Daniel van Kortrijk, Heer van Brakel, dewelke overleed in december 1220. Deze had twee zonen :

A : Rasse (of Erasmus) van Kortrijk, Heer van Brakel, die de naam en de wapens van Brakel aannam. Hij was gehuwd met Ida van Wieze en hij overleed in 1333. Beiden werden begraven in de kerk te Opbrakel.

B : Roger (of Robert of Rogerius) van Kortrijk, **genaamd** van Brakel. Hij was in 1352 groot-baljuw van Oudenaarde en was ook Heer van Court-au-bois (hof gelegen in het bos). Voormeld hof was een leen van de Heer van Brakel, met alle hoge justicie. Deze had :

1° Rasse die hem opvolgde als Heer van Court-au-bois en was gehuwd met Adrienne, Vrouw van Riede (land van Aalst),

2° Bernard, overleden in 1360, was gehuwd met Jeanne Descaelgnies. Beiden werden begraven in het Karthuizer Klooster ten Bos. Van andere broers of zusters spreekt men hier niet.

De eerstgenoemde Rasse (A) had drie kinderen, welke ons brengen tot de kern van de zaak.

Zijn oudste zoon was **Jan van Brakel,** Heer van Brakel, die echter jong stierf zonder nakomelingen, zodat de heerlijkheid Brakel overging op zijn jongere broer **Olivier van Brakel.** Deze Olivier was gehuwd met een Catherina... die een dochter hadden eveneens een Catherina. Olivier die dus na het overlijden van zijn oudere broer Jan de Heerlijkheid Brakel erfde, is dus werkelijk Heer van Brakel geweest. Zijn dochter Catherina, als erfgename van Brakel, erfde na diens overlijden bedoelde heerlijkheid. Deze stierf echter zonder nakomelingen zodat de heerlijkheid Brakel vererfde op haar tante **Jeànne van Brakel,** dochter van Rasse en zuster van Jan en Olivier. Deze Jeànne huwde met Collard Heer van Brugelettes, dewelke na zijn overlijden opgevolgd werd als Heer van Brakel door zijn zoon Jan.

De onmogelijkheid die verondersteld wordt als zou Olivier, een van Brakel zijnde, niet Heer van Brakel geweest zijn om reden dat de heerlijkheid van Brakel in andere handen overging, heeft mijns inziens geen waarde meer als we weten dat die overgang slechts gebeurde en na zijn overlijden en na dit van zijn dochter.

Ter opheldering van sommige gegevens in het werk van Theo Brakels, « Geschiedenis van Nederbrakel, Opbrakel en Omstreken » wil ik er op wijzen dat de op blz. 20 van genoemd werk vermelde Erasmus van Brakel afstamde van de tak van de Heren van Court-au-bois die zich steeds noemen « Van den Bossche » of « De Bosco » Rond dit tijdstip (1550) was de titel Heer van Brakel in handen van de familie van Herzele, die echter niet meer vermeld worden als Heren van Brakel, maar wel als Heren van Opbrakel.

Dit is echter een andere zaak waar ik in een later artikel over de Heerlijkheid van Brakel zal op terug komen.

S.-PIETERS-LEEUW. **J. van Twembeke.**

Bijdrage tot de Geschiedenis van Denderleeuw

II. DE PASTOORS EN HET PAROCHIELEVEN.

Dit zeer oud dorp, dat teruggaat tot de prehistorie (1) en aandeel had in de romeinse beschaving, werd als parochie vermoedelijk gesticht in de Karolingische periode (2). Wat deze eerste eeuwen betreft zijn slechts lidtekens bewaard gebleven. Het einde van de middeleeuwen dient afgewacht om meer gegevens te verkrijgen over de pastoors en het parochieleven van Denderleeuw.

De oudst gekende pastoor, waarvan wij de naam aantroffen in het Necrologium van Dielegem (3), was de Norbertijner Heer — zoals trouwens al de pastoors tot bij de franse revolutie tot deze orde zullen behoren — **Onundus van der Hasselt.** Door abt Henricus werd hij hier benoemd « als beloning omwille van zijn trouw kloosterleven en bizondere verdiensten tegenover de abdij ». Volgens dezelfde bron was hij een ijverig predikant, die zijn toehoorders wist te roeren en door zijn krachtig woord aanzette tot het goede; zowel door het voorbeeld als door vermaningen bracht hij de zondaars tot inkeer en moedigde hen tot volharding aan.

Wanneer pastoor Van der Hasselt in 1289 overleed werd hij opgevolgd door **Adrianus Sylvanus** of **van den Bossche.** Gedurende de 13 jaar dat hij de parochie bediende was hij « een onverschrokken bestrijder van het kwaad en een goede vader en weldoener voor de armen ». Hij overleed in 1302.

Zijn vermoedelijke opvolger was **Thomas van Hasselt** (4), die hier pastoor was bij de *herstichting van de kapelanie ter ere van*

(1) Cfr **Het Land van Aalst,** jg. IV, 1952, blz. 49 en vlg.

(2) Cfr **Het Land van Aalst,** jg. V, 1953, blz. 268 en vlg.

(3) « Necrologum percelebris monasterii Sti Petri in Jette sive abbatiae Diligemensis », naar oudere bronnen samengesteld gedurende de 18e eeuw. Dit boekje, bewaard op het rijksarchief te Brussel, blijkt soms wat de jaren betreft in gebreke te blijven, althans waar het mogelijk was een vergelijking te maken met andere archiefstukken als kerkelijke rekeningen en dekanale bezoeken. De beoordeling blijft op rekening van de samensteller !

(4) Thomas van Hasselt schonk in 1299, als pastoor van Denderleeuw (dus drie jaar voor zijn benoeming alhier, volgens de schrijver van het Necrologium), een jaarrente van 3 pond groot aan het hospitaal te Aalst en één pond aan een huis door hem gesticht op het begijnhof te Mechelen. Deze rente was bezet op een tiental huizen binnen Aalst (in de Molenstraat, Kattestraat, Zoutstraat, Zoutstraatpoort en Kapellestraat). — Reeds in 1282 werd dit legaat geschonken, maar in 1299 voor de schepenbank van Aalst bevestigd (Annalectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique, p. 801).

O.L. Vrouw (5), door Raas van Gaver, heer van Liedekerke en Denderleeuw.

De oorkonde, waarbij de stichting werd goedgekeurd door Guido, bisschop van Kamerijk, luidt in het nederlands als volgt : « Guido, bij de Barmhartigheid van God bisschop van Kamerijk, aan allen die het huidig schrijven aanbelangt, gegroet in de Heer. Door deze brief bevestigen wij met ons gewoon gezag, de kapelanie **opnieuw** opgericht ter ere van de glorievolle Maagd in de parochiale kerk van Leeuw op de Dender gelegen, kapelanie welke wij voldoende begiftigd vinden en met goederen bedeeld. Gegeven ten jare onzes Heren 1302, de Maandag na Sint Maarten » (6).

Er is in dit stuk sprake van deze kapelanie ter ere van O.L. Vrouw **opnieuw** op te richten. Noch jaar, noch omstandigheden van de eerste stichting zijn bekend. Althans dient de eerste kapelanie heel wat jaren vroeger geplaatst en was deze in verval geraakt of onvoldoende gedotteerd, gezien de stichtingsgoederen — zoals veelvuldig is voorgekomen — door de heer waren ingepalmd. Raas herstelde hierbij — wat ook elders geschiedde — de schuld van een voorzaat.

Deze stichting had tot gevolg dat de parochie naast een pastoor ook een kapelaan kreeg (7).

Van deze kapelanie, gefundeerd tot het lezen van missen — waarschijnlijk de zaterdag-mis t.e. van O.. Vrouw — berustte de last o.m. op drie percelen land die later genoemd werden « Onzer Lieven Vrouwenschoof van Leeuwe » (8).

Pastoor Thomas van Hasselt werd in 1313 opgevolgd door **Eustachius de Lewis** of **van Leeuw** (9).

Hierop volgt een leemte van meer dan anderhalf eeuw wat de parochieherders betreft. Deze periode was nochtans gekenmerkt door kristelijke naastenliefde, welke tot uiting kwam in de stichting van dê *lazarij* of het pesthuis, op de wijk Bakergem, in de nabijheid van het Strokapelleken. Opgericht begin van de 14e, werd de leprozerie einde van de 16e eeuw afgebroeken.

---

(5) Een verwarring met de kapelanie van Liedekerke, in 1232 door Erasmus van Gaver, heer van Liedekerke, gesticht is uitgesloten, gezien aan deze fundatie door Raas van Gaver in 1289 nieuwe giften werden geschonken, zodat hier van geen verval kan sprake zijn.

(6) « Guido, miseratione divina episcopus cameracensis, universis praesentes litteras inspecturis, salutem in Domino. Capellaniam de novo fundatam in honorem Virginis gloriosae in parochiali ecclesia de Lewes super Teneram, quam competenter dotatam invenimus ac bona mortificata, aucthoritate ordinaria confirmanus per praesentes. Datum Dni MCCCII feria secunda post Martini ». (HUGO, **Sacri et canonici ordinis praem. annales,** I, kol. CCCCCCXIII).

(7) JAN LINDEMANS, in **Eigen Schoon,** jg. XVI, 1933-34, blz. 205.

(8) De te geringe bezetting had tot gevolg dat de last door de aartsbisschop van Mechelen werd herleid tot een zaterdags-lof. In 1739 merkte de pastoor op dat « de fondatie bestond uit eenige kleine renten en cijskens, genoeg voor dien tijd, maar dat hij niet weet of er heden eenige van deze over zijn ». — De franse revolutie was er niet eens nodig voor de afschaffing van deze kapelanie.

(9) BEDA REGAUS, **Bona et jura monasterii Affligemensis.**

Jacobus Trabekier werd pastoor te Denderleeuw in 1464, waar hij zijn taak gedurende 18 jaar met veel ijver vervulde. Hij overleed in 1482 en werd opgevolgd door **Joannes van der Elst.** De kronijkschrijver heeft nopens hem opgetekend dat hij uitmuntte door zijn wetenschap en ijverig was in het zielewerk. In 1502 was zijn aardse taak voltooid.

Opnieuw is de opvolging onzeker. **Jan Mijtens** was hier pastoor in 1528 (10). Het Necrologium roemt zijn ijver om de bekering van de zondaars, die hij welwillend en liefdevol betrachtte op de goede weg terug te brengen.

Belangrijke verbouwingswerken liet deze pastoor aan de kerk uitvoeren, waartoe bij de proviseurs van de lazarij van Bakergem een lening van 12 pond groot werd aangegaan.

Na pastoor Mijtens kwam in 1537 **Joannes van de Putte,** een uitmuntend kloosterling (11), die op de parochie slechts gedurende 5 jaar werkzaam was.

Adriaan van de Bossche werd in 1542 aangeduid voor de opvolging te Denderleeuw en bleef hier tot aan zijn dood in 1564. Onder zijn pastoorschap schonk jonkheer Adriaan Vilain, heer van Liedekerke en Denderleeuw, in 1563 aan de kerk de Leeuwermeers, met als last elke zaterdag een gezongen Requiem-mis te doen en telkens 13 « proeven » te delen aan de armen (12).

In 1565 werd **Erasmus Callebout** als nieuwe pastoor aangesteld. Hij nam deze taak zorgvuldig waar tot bij zijn overlijden in 1586. De kapelanie werd bediend door *Henricus Moeyerszone.*

Onder zijn herderschap had de parochie en het dorp te lijden onder de gevolgen van de godsdienstige troebelen. De nieuwe leer van het protestantisme vond ook hier aanhangers, die met geweld de hervorming wilden doorvoeren. Het kerkhof had het eerst te lijden van beeldstormerij in 1567.

De leiders van dit vernielingswerk waren vreemdelingen. Als verantwoordelijken voor de troebelen in 1567 (13), staan vermeld Willem Bouwens van Machelen-bijDeinze, die geruime tijd te Liedekerke verbleef en er aanhang vond in de persoon van Nikolaas Maes. Beiden werden verbannen en waren voortvluchtig. Jan Schinghe z. Gillis, geboortig van Teralfene, verbrijzelde met medeplichtigen een kruisbeeld op het kerkhof van Denderleeuw. Voor deze

---

(10) Jan Mijtens was eerst prior geweest te Dielegem, daarop één jaar pastoor te Wolvertem, om vervolgens pastoor te worden te Denderleeuw. Hij overleed in 1556 als pastoor van Wolvertem.

(11) Gezien zijn trouw aan de kloosterregel en zijn uitmuntendheid in de deugden, werd hij door hoogeerw. heer Jacobus de Bassemonte, generaal overste van de orde, tot novicemeester benoemd « in archi-coenobio praemonstratensi », waarna hij van 1537 tot 1542 pastoor was te Denderleeuw, om prior te worden te Dielegem. Hij overleed op 6 april 1562, na 50 jaar kloosterleven.

(12) « Proven » = bedelingen, onderhoud. De kerkrekening van 1563 herinnerd hieraan : « gedeeld op den heiligen Paschdag van 1563 50 aalmoesen in brood ende eieren, volgens testament van wijlen heer van Liedekerke ».

(13) Ra. Brussel : Rekenkamer, nr 18774.

daad en voor « rebellie » of opstandigheid werd hij opgehangen op het Galgenveld (14).

Naar alle waarschijnlijkheid werden hagepreken gehouden in de « taveerne » of herberg geheten « den Calverendans » op de Plaats te Denderleeuw. Mogelijk hielden de aanhangers van de nieuwe leer hier hun vergaderingen. In ieder geval was Joos Mournay, z. Joos, echtgenoot van Paschijne Snel, de baas van deze herberg, waar « kruidbier » getapt werd, onder deze die het hazenpad moesten kiezen bij de aankomst van Alva en bij verstek veroordeeld tot verbanning wegens « rebellie en ongehoorzaamheid tijdens de verleden troebelen ». Zijn goederen werden verbeurd verklaard (15).

Waardevolle voorwerpen, evenals de klokken, werden verbeurd als gevolg van de verordening van 1576 en 1577, uitgevaardigd door de geusgezinde fraktie van Gent.

Maar het dorp had niet minder te lijden van de bevrijdende Spanjaarden, die aan het muiten gingen en in 1576 zich trachtten meester te maken van het kasteel van de heer van Liedekerke-Denderleeuw. De heer, gesteund door de boeren, wist deze aanval af te slaan. In September werd een nieuwe poging gedaan en werd het kasteel ingenomen. De Spanjaarden hielden hier een paar jaar kwartier. Dit had voor gevolg dat vele velden bleven braak liggen en het leven zeer duur was.

Begin 1580 trok kapitein Daloine zich met zijn kompagnie uit Aalst terug op Denderleeuw (16), waar de bevolking het erg te verduren kreeg vanwege soldaten, die sinds maanden geen soldij meer werd uitbetaald. De toestand verergerde nog wanneer de hoogbaljuw van Aalst Jacques de Boussu, heer van Haussy, in huwelijk met Marie Hannaert, geheten van Liedekerke, naar de Orangisten overliep en op 28 Mei 1580 het kasteel van zijn echtgenote overgaf in de handen van de troepen van de Staten Generaal. Het platteland moest aan vernieuwde plunderingen geloven (17).

In November 1582 werden, na belegering, de geuzen uit het kasteel verdreven door Alexander Farneze, hertog van Parma.

In deze droeve periode werd de kerk, evenals de pastorij, door de geuzen in brand gestoken en werd het kerkhof opnieuw ontheiligd.

Dat de bevolking niet afzijdig gebleven was blijkt uit processen van 1583 — het was de repressietijd ! —, waarbij verscheidene personen uit de streek van Denderleeuw, vooral van Liedekerke, werden veroordeeld en hun goederen verbeurd (18). De goederen

---

(14) Galgenveld, Ka B, 149-152; aan de galghe, Ka B, 152. — Ongeveer op de plaats waar voorheen de houten molen stond.

(15) De goederen van Joos Mournay werden geschat op 21 gulden 7 ½ pattakons, waarvan d'ene helft werd aangeslagen en d'andere helft bleef aan de vrouw en de kinderen.

(16) Cfr **Het Land van Aalst,** jg. VIII, 1956, blz. 125.

(17) Cfr **Het Land van Aalst,** jg. VI, 1954, blz. 152.

(18) Ra .Brussel : Rekenkamer, nr 1666.

van de erfgenamen van Jaak van de Weghe, voortvluchtig en soldaat onder een rebellenkapitein, evenals van Nikolaas Maes alias compere (hij was er ook bij geweest in 1567), beide van Liedekerke, werden verbeurd verklaard; evenzo de goederen gelegen op Denderleeuw en Liedekerke van Pieter Aerts alias den Zeeu, gehuwd met Marie Coppens; de goederen van Jan Snel z. Willem, « soldaat aan de zijde van de vijand », evenals, en om dezelfde reden, van Joos Pil, die meer dan 17 dagwand eigendom bezat op Liedekerke. Verder de goederen gelegen te Denderleeuw van Joos Diericx z. Jan, van Simon Cobbaert en van Joos Buyders « wonende Quikelborre » — allen voortvluchtig — werden verbeurd. Maar ook vrouwen waren aktief geweest : de W^e^ Kristoffel Cobbaut, « voortvluchtig »; Elisabeth Stans, van wie de echtgenoot streed aan de zijde van de geuzen en die 5 dagwand eigendom te Denderleeuw verbeurd zag; de goederen van de dochter van Govaert Snel, « op de Plaets » werden evenzo aangeslagen. Dan wordt nog niet eens vernoemd Amandus Van den Steene z. van Claus, burgemeester van Denderleeuw, die eveneens naar het Noorden is gevlucht.

Jan van den Bossche (19) bij zijn benoeming tot pastoor te Denderleeuw in 1586 kwam op een parochie zonder kerk of pastorij. Hij wist de genegenheid van de parochianen, die (naar het dekanaal verslag) met veel lof over hem spraken, te winnen door zijn blijmoedig karakter (in die sombere tijd !) en vriendelijke omgang met eenieder; hij was zeer toegewijd en vol zorg voor de kerkelijke dienst.

De kerk, of beter het puin (met stro bedekt) dat er van overbleef, werd samen met het kerkhof in 1588 heringewijd. In 1589 liet de pastoor de deuropening aanbrengen langs de voorgevel, onder de toren en achteraan in de kerk een portaal maken. In 1590 werd voor 24 gulden een nieuwe kelk aangekocht en in 1593 liet de pastoor het koor vouten en « twee vanen maecken », onontbeerlijk voor de processie !

Het oud klokje, dat was gespaard gebleven, kreeg in 1595 een grotere broer. Deze klok werd gegoten door Jan van der Heiden, was toegewijd aan- en droeg het beeld van O.L. Vrouw (20). Slechts in 1599 vond de wijding plaats.

Inmiddels was de herstelling van de kerk nog weinig gevorderd. In 1598 werd de heilige mis nog steeds aan een zijaltaar opgedragen. De heropbouw werd aangevangen in 1599, gezien het gebouw dreigde in puin te vallen. De pastoor was evenwel oud en de parochianen waren weinig gewillig om mee te helpen... en de kerkmeesters bleven passief, zodat zij in 1599, evenmin als de armmeesters, bij het dekanaal bezoek verschenen, ook al werden de klokken

---

(19) Jan van den Bossche was gedurende 7 jaar subprior in de abdij, achteraf pastoor te Muissegem en vervolgens te Denderleeuw.

(20) Volgens het Dek. Verslag van 1727. De klok werd gehangen door Maarten Jans, die er ook de stoel voor maakte. Dit ging natuurlijk gepaard met feestelijkheden !

geluid. De vermaningen van deken en pastoor brachten weinig aarde aan de dijk.

Bij het overlijden van pastoor Van den Bossche in 1601 werd **Theodoor van der Meer** tot nieuwe herder aangeduid. In het dekanaal verslag wordt getuigd dat « hij ijverig was voor zijn dienst en stichtend door zijn voorbeeld, zorgvol voor de zieken, zodat de parochianen verklaarden blij te zijn zo een man als pastoor te hebben; bij de bevolking vond hij minder steun en vrijgevigheid voor de herstelling van de kerk, maar wel voor de liefdadigheidswerken, gezien de nood nog groot was ». Toch zou hij de heropbouw doorzetten; wat eindelijk mogelijk was, nu de rust in het land was teruggekeerd.

In 1603 had de kerk haar nieuw dak en waren de muren hersteld. De drie altaren konden opnieuw worden in gebruik genomen. Deze bevonden zich ieder in een koor, nl. het hoogaltaar in het hoogkoor, het O.L. Vrouwaltaar in het O.L. Vrouwkoor, ook genaamd « Mijnsheeren koor », gezien de heren van Liedekerke-Denderleeuw daar hun voorbehouden plaats hadden, verder het S. Amandskoor met het altaar van deze heilige.

In 1605 was het koor van O.L. Vrouw behoorlijk gedekt en werden de altaren opnieuw gekonsakreerd. Deze konsekratie van de altaren vond vermoedelijk plaats samen met de wijding van een nieuwe klok, die de naam droeg van S. Nikolaas : « Sancte Nicolae, ora pro nobis. Joannes Grougnart me fecit. Denderleeuw 1605 » (21).

De pastoor zette zijn herstellingswerken onvermoeid verder door. In 1606 werd een nieuwe predikstoel in rekening gebracht voor de som van 62 rijnsgulden en 3 rijnsgulden 2 stuivers voor het afhalen en plaatsen; het sakramentstorentje, door de brand erg beschadigd, werd hersteld.

Van der Meer, die ijvervol en nauwgezet had gewerkt en mogelijk gemaakt dat de kerk althans voorlopig voor het parochieleven was aangepast, overleed in 1609.

De opvolger van pastoor Van der Meer was **Judocus de Greve.** Hij was uit ander hout gesneden als zijn voorganger, zodat hij het minder goed kon stellen met zijn parochianen. Tegen de misbruiken, die ingeburgerd waren bij de bedelingen in de armendis, waar baljuw, meier en schepenen alles bedisselden naar eigen goeddunken en zonder afspraak, ja zelfs de min-goed befaamden steunden, trad de pastoor manu militari op. De baljuw werd niet ontzien, integendeel werd hij door de pastoor beschuldigd, en dit vermoedelijk om zijn houding in voornoemde aangelegenheid, ketterse boeken te lezen (22). Trouwens, volgens het dekanaal verslag van 1617, waren

---

(21) Dek. Bez. 1727. — « Heilige Nikolaas bidt voor ons. Joannes Grougnart maakte mij. Denderleeuw 1605 ».

(22) Nopens het ketter-zijn van de baljuw bekende de pastoor volgende jaren niets meer te vernemen; integendeel begrepen zij achteraf mekaar beter en leefden in vrede (Dek. Bez. 1637).

velen — althans naar de mening van de pastoor ! — te Denderleeuw verdacht van ketterij en durfden hiervoor zelfs uitkomen. Waren ze in 1612, en dan nog uit de voorname families, niet talrijk, die op zon- en feestdagen geen mis hoorden ? Niet te verwonderen dat er van de Vespers nog minder terecht kwam, zodat de pastoor deze had afgeschaft, maar door de deken in 1631 verplicht werd ze opnieuw in te voeren. Dat velen het niet al te nauw opnamen met hun kristelijke plichten blijkt ook uit het feit, dat talrijken uit de kerk wegliepen voor het einde van de mis, zodat de pastoor er aan dacht de kerkdeur te sluiten (Dek. Bez., 1634). De bizonderste ketterse familie sprak in 1618 de katolieke geloofsbelijdenis uit en zwoer de ketterij af, uitgezonderd de dochter, die gehuwd was voor een protestants predikant; andere, o.m. Gudula Snel, oud 82 jaar, bleef, spijts bedreiging met verbanning, volharden in de ketterij. De verdachten van ketterij hadden zich te Rozendaal en omgeving gevestigd vanwaar zij jaarlijks in de Pinkstertijd voor enige dagen op familiebezoek kwamen (Dek. Bez., 1634).

Inmiddels bleef de pastoor bij de pakken niet zitten, maar zorgde vol toewijding voor de verdere herstelling en verfraaiing van de kerk... en de delging van de schulden.

Na de aankoop van een beeld van de H. Amandus in 1612, werd in 1614, dank zij de bijdrage van de graaf van Boussu, heer van Denderleeuw-Liedekerke en bezitter van de tienden, het hoogkoor en het S. Amandskoor degelijk hersteld. Wat een uitgave vergde van 690 gulden.

Blikseminslag op de toren in 1616 maakten grondige herstellingswerken noodzakelijk en tevens werd een torenuurwerk geplaatst.

Was het een loutere herinnering of was het een gelegenheid om de pastoor eens op de vingers te tikken, wanneer in 1617 « wordt geordonneert bij meyer, burgemeester ende schepenen dat alle weken sal gedaen Ste Anne misse volgens d'oude rekeningen daer af synde, de welcke al nog niet en is gedaen geweest » ?

De kerkrekening van 1619 vermeldt een uitgave van 120 rijnsgulden aan de metser voor de welving van het O.L. Vrouwkoor. Hierop kwam het hoogkoor aan de beurt en in 1623 het S. Amandskoor. In datzelfde jaar werd een ciborie geschonken. Verdere herstellingswerken aan de toren volgden in 1624, terwijl de kerk in het bezit kwam van een nieuw altaar. Dit laatste geplaatst, kwam de bisschop de kerk wijden.

In 1627 werd een kruisbeeld en in 1629 een godslamp aangekocht. Verdere zorgen gingen naar de altaren, waartoe in 1634 antipendia en andere versieringen werden aangeschaft.

Inmiddels bracht een zware ramp, nl. de zo gevreesde pest, in 1635/36 grote verslagenheid onder de bevolking van Denderleeuw en omstreken. Zij heerste hier vooral van maart tot mei 1636. De overledenen werden 's nachts, soms naast de woning, begraven.

Een nieuwe kommuniebank werd in 1638 besteld bij de bekende beeldhouwer Nikolaas van Beersel. Vooral het middengedeelte is goed

geslaagd, in Lodewijk XIV stijl, met sierlijk doorheen gewerkte loverslingers en te midden het Lam Gods op het boek met zeven sloten; het panneel rechts vertoont de toonbroden en links de ark van het Oude Verbond (23).

De herstellingswerken aan de toren, waarvoor de uitgaven 340 gulden bedroegen, waren nog niet voltooid, toen pastoor de Greve overleed op 11 september 1638, na 29 jaar met toewijding het pastoorschap van Denderleeuw te hebben waargenomen. De schrijver van het Dielegems Necrologium weet ons te zeggen dat hij een goed redenaar was en het Woord Gods met veel takt en in gloedvolle woorden verkondigde, tevens zijn parochianen met veel goedheid behandelde en, waar er nood was, door zijn liefdadigheid en troostvolle bezoeken, opbeuring en verlichting bracht; anderzijds was hij rechtzinnig en vrijpostig bij de verdediging van het recht.

Vandaar dat hij het met het dorpsbestuur ook al eens aan de stok had evengoed als met kasteelheer en de pastoor van Liedekerke. Met Maximiliaan, graaf van Boussu, dreigde het omwille van de novale tienden (24) tot een proces te komen; maar op 29 juli 1618 werd tussen beiden een minnelijke overeenkomst afgesloten.

Zorgde de pastoor voor het onderricht van de gelovigen op de zondagen door homelie of sermoen in de kerk, de koster zag zich de opvoeding van de jeugd toevertrouwd. Hij was koster-schoolmeester. In 1630 opende *Jan Noynaey* eindelijk een school, die evenwel weinig gevolgd werd. Hij beschikte trouwens over geen lokaal. In 1634 werd hiertoe grond aangekocht ten dele door de kerk en ten dele door de H. Geesttafel en gemeenschappelijk gebouwd (25). De schoolmeesterkoster zou zijn bediening niet lang waarnemen, gezien hij tegen de kerkelijke voorschriften in, in 1635 een herberg opende, waaraan hij niet wou verzaken. In 1636 werd hij opgevolgd in beide funkties door *Nikolaas van den Houte.*

De parochie, ongeveer 600 zielen tellend, werd in 1639 toevertrouwd aan **Gaspar Vigneroula,** een ziekelijk man, die gedurende vijftien jaar de zielezorg waarnam te Denderleeuw. Vanaf 1642 werd hij geholpen door een confrater *Albertus,* die de vroegmis opdroeg op de zondagen en in 1645 werd opgevolgd door een ander medebroeder *Augustinus* (26).

De moeilijke tijden, die de Zuidelijke Nederlanden doormaakten verhinderden iedere uitvoering van belangrijke werken. Het land van Aalst was immers het toneel van verschillende krijgsverrichtingen,

---

(23) Dit gedeelte werd na de vergroting van de kerk in 1900, onveranderd in de nieuwe kerk geplaatst, evenals een gedeelte van de kommuniebank uit de zijbeuk (stijl Lodewijk XVI).

(24) Novale tienden = tienden geheven op nieuw ontgonnen landen of nieuwe voortbrengselen.

(25) « Verbesight diversche boomen omme te bouwen een huijs voor den scholaster » (Kerkrek. 1638).

(26) Als vergoeding werd aan deze zondagonderpastoor door de kerk jaarlijks 30 rijnsgulden betaald en evenveel door de armendis « over sijnen dienste van de vroeghmisse ».

waarbij de dorpen werden verarmd en de bevolking uitgehongerd : Denderleeuw had hieronder niet weinig te lijden, gezien de ligging op de weg van Ninove naar Affligem.

Toch wist de pastoor het klaar te spelen de kerk met een nieuw hoogaltaar te verrijken. Hiertoe werd in 1642 een overeenkomst afgesloten met meesterschrijnwerker Peter du Cham (27), die het werk uitvoerde in barokstijl.

Het jaar daarop werd een derde klok aangekocht. Door klokgieter Franshoys Fiefnet werd ze ter plaatse gegoten voor de som van 300 gulden (28) en nog datzelfde jaar gewijd.

Opnieuw werd de bevolking tussen de jaren 1643 en 1653 herhaaldelijk zwaar beproefd door de pest, die tal van slachtoffers maakte.

Ter bezwering van deze kwaal ontstond het gebruik, dat nog tientallen jaren bleef voortbestaan, op het feest van de H. Maria Magdalena ter bedevaart te gaan naar S. Antonius te Borsbeke (29).

De pastoor zorgde in 1651 voor een nieuwe klok. De kleinste was immers gebarsten. Een kontrakt werd afgesloten met de gekende klokgieter van Mechelen, Augustinus Lefebvre (30), die voor het gieten 207 gulden werd betaald. De totale onkosten beliepen 647 gulden 18 stuivers.

Op de klok stond te lezen :

« In honorem Dei optimi maximi, Deiparae Virginis Mariae ac

---

(27) De kerk zelf leverde het hout, waartoe enkele populieren op haar eigendom in het « foort » werden gekapt. De rekening van Du Cham ging verloren; slechts een nota spreekt over een som van 40 gulden betaald voor het tabernakel, de hemel en het stellen van het geheel. Jaspar Smausen leverde voor 7 gulden twee stukken kalk, die werd gebruikt tot het « maken van de wolken van den hemel ». Hieruit blijkt duidelijk dat wij met een barokwerk te doen hebben.

(28) De klokspijs werd door schepen Franshoys Snel aangekocht bij Joos van Laerbeke voor 314 gulden 8 stuiver en met de wagen tot Aalst afgehaald. De gietvorm werd door timmerman Matheus Couck ineengestoken en na het gieten uiteengenomen. Lambrecht Treghen, smid, leverde de klepel en zorgde voor het ijzerwerk.

(29) De bedevaart van de parochies Denderleeuw en Liedekerke vertrok 's nachts te 2 uur en kwam te Borsbeke aan te 5 uur, alwaar de H. Mis werd opgedragen in de S. Antoniuskapel. In 1653 kwamen ongeveer 150 personen ten offer. Na de mis trok men in processie rond de kerk en keerde terug tot voor het altaar, waar de oratie t. e. van de H. Antonius werd gebeden. Van hier ging men naar Heldergem, waar de knapzak werd aangesproken. Rond de middag waren de bedevaartgangers te Denderleeuw terug (Directorium ad legendas horas canonicas 1653, nota).

(30) Tot het gieten van deze klok werd bij Bartholomeus Goethals te Mechelen 1000 pond klokspijs aangekocht, tegen 33 gulden 15 stuiver de 100 pond. Gezien de som niet op de overeengekomen tijd betaald was, werd een intrest van 3 gulden aangerekend. Gillis Cooman en Joos Roelants zijn met de wagen de spijs tot Mechelen gaan afhalen. — Ook deze klok werd ter plaatse, op het kerkhof, gegoten in een oven door Andries de Lies gemetst.

Sancti Amandi patroni Ecclesiae parochialis in Denderleeuwe, 1651. Augustinus Lefebvre me fecit » (31).

Deze klok, die de benaming kreeg van « groote thienden clock », daar het onderhoud ervan ten laste viel van de grote tiendheffer van het dorp, de heer van Denderleeuw en Liedekerke, was versierd met een kruis, de beeltenis van O.L. Vrouw en twee blazoenen.

(wordt voortgezet)

IMPE. *J. de Brouwer.*

Onze Bibliografie

1. **AAIGEM. — Lic. R. van der Linden: « O.L. Vrouw van Lourdes en een merkwaardige ommegang te Aaigem ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 1, dec. 1955, blz. 23-24, met 2 illustraties.

   Een typisch bedeoord, zowel naar de constructie van de kapel als naar de ommegangen. Zo voor wat betreft het bestaan van een vierde kruisdag.

2. **AALST. — Lic. R. van der Linden: « Onze Lieve Vrouw van Lourdes te Aalst. De Grot van Mijlbeek ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 1, dec. 1955, blz. 21-22.

   Schrijver schetst hier sommair het verleden van de kapel en grot, beter bekend onder de naam van de Grot van Mijlbeek, een der meest bezochte heiligdommen uit het Aalsterse.

3. **AALST. — R.R.:« Na zestien jaar gaat O.L. Vrouw ter Druiven naar de nieuwe kapel aan de Werf te Aalst ».** — Het Volk, 8 april, met 3 illustraties.

   Aalst heeft weer zijn geliefde kapel aan de Werf. Dit dagbladartikel vermeldt slechts een paar lijnen uit het verleden der in 1940 verwoeste kapel. Zeer interessant echter is de uiteenzetting over de nieuwe kapel, het interieur, de kruisweg, de glasramen en de buitenversiering. Deze kapel bevestigt een prachtige en vooruitstrevende verwezenlijking van de moderne kerkelijke architektuur en kunst.

4. **AALST. — X.: « Kontakt ».** — Tijdschrift voor Leerlingen en Oudleerlingen van het Sint Maartensinstituut-Aalst. Jubileumnummer 1956, nr 16. Rijk geïllustreerd. Met voorwoord van Z.H. Exc. Mgr. Calewaert, bisschop van Gent.

   Deze mooie brochuur, uitgegeven bij de feestelijkheden van het 75-jarig bestaan van dit instituut, geeft een bondige historiek van de stichting, groei en bloei van het groot « Klein College » van Aalst.

5. **ALGEMEEN. — C. Lanckman: « Wastinsingers in onze streek ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 47-49.

   Vrijgewijden (= de derde maatschappelijke stand in de Middeleeuwen) worden in deze bijdrage vernoemd te Velzeke, St Antelinks, Aspelare, Nederhasselt, Oombergen.

6. **ALGEMEEN. — Valère Haegeman: « De Handschoennijverheid in Zuid-Oostvlaanderen ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 147-150.

---

(31) « Ter ere van de algoede almachtige God, van de Moeder Gods en Maagd Maria en van de H. Amandus, patroon van de parochiale kerk van Denderleeuw 1651. Augustinus Lefebvre heeft mij gemaakt » (Dek. Bez. 1727).

Over deze bij uitstek huisnijverheid, die honderden gezinnen in het zuiden van Oostvlaanderen werk en brood verschafte en nog verschaft, krijgen we, spijtig genoeg, weinig te lezen. Hoe bescheiden van omvang deze bijdrage ook weze, ze brengt enkele bladzijden kennis meer bij. Als we ons niet vergissen, kent schrijver de handschoennijverheid van zeer dichtbij en vele lezers zouden hem dank weten kon hij ons vergasten op een uitgebreide studie over deze specifieke huisnijverheid.

7. **ALGEMEEN. — R.V.D.L.: « Hoeveel kostten huishoudartikelen en andere voorwerpen bij een landman 111 jaar geleden ? ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 151-152.

   Een akte van 1844 vermeldt de prijs van allerhande artikels.

8. **ALGEMEEN. — N. van den Bossche: « Lettre de Nicolas de Lorraine à la veuve du comte d'Egmont ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 153-154.

   Copie van authentieke brief, op datum 7 juli 1568, van Niklaas van Lotharingen, gehuwd met Margaretha van Egmont, aan zijn schoonzuster, de weduwe van Lamoraal graaf van Egmont op 5 juni 1565 te Brussel onthoofd.

9. **ALGEMEEN. — N. van den Bossche: « Een merkwaardig Leugenlied ».** — Jaarboek van de Zottegemse Cuturele Kring, 1954-1955, blz. 155-156.

   Verklaring van « Liedje van den Leugenaer » dat blijkt van Westvlaamse herkomst te zijn.

10. **EREMBODEGEM. — Valère Gaublomme: « Predikte hij ook te Erembodegem ? St Amandus, een der grootste apostelen van Vlaanderen ».** — Kerkelijk Leven (Parochieblad), 1956, nr 14.

    Aan de hand van onuitgegeven en uitgegeven bronnen, alsmede steunend op een nauwkeurige ontleding van de geografische ligging van de bedevaartplaats, tracht schrijver een antwoord op deze vraag te geven.

11. **EREMBODEGEM. — X.: « 1906-1956. Half Eeuwfeest van de St Jozefsparochie te Terjoden ».** — 10 juni 1956, 24 blz.

    St Jozefsparochie Terjoden, dochter-parochie van Erembodegem, vierde haar 50-jarig bestaan, als zelfstandige parochie. Bij deze herdenking werd een brochuur uitgegeven met de bizonderste feiten uit de geschiedenis van deze parochie : wettelijke oprichting, bouw der kerk, scholen, klooster, het onderwijs, de pastoors. Degelijke brochuur. Maar waarom werd Terjoden niet behandeld in zijn natuurlijk kader ? Als parochie behoort het toch tot de volkrijke gemeente Erembodegem. En waarom ter vervollediging een kleine voorgeschiedenis van deze jonge parochie niet gegeven ? Is de dochter de moeder zo gauw vergeten ? De geschiedenis van de St Jozefsparochie, voorafgegaan van een korte historiek van de parochie Erembodegem, waartoe Terjoden tot 1906 heeft behoord, zou zeker de waarde van deze brochuur merkelijk hebben verhoogd.

12. **GROTENBERGE. — Leonce van Melckebeke: « Het Hof te Wassenhove te Grotenberge ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 29-32.

    Enkele vluchtige trekken geschiedenis van een eeuwenoud hof en goed.

13. **HERZELE. — G. de Smet: « Sint Rochus te Herzele ».** — Kerkelijk Leven (Parochieblad), 1956, nr 30.

    Ten jare 1635 werd Herzele door de pest geteisterd. Het volk nam zijn toevlucht tot St Rochus en Herzele bouwde een St Rochuskapel anno 1636. Schrijver geeft ons een flinke brok geschiedenis van deze kapel, vanaf haar stichting tot heden.

14. **IMPE. — J. de Brouwer: « Het Mariale Impe ».** — Mariaal Tijdschrift, 25e jg., nr 3, juni 1955, blz. 76-77, met 1 illustratie.

    Na enkele regels historie over de Mariadevotie binnen en buiten de kerk van Impe, geeft schrijver het relaas van de bouw en inwijding der grot in 1954.

15. **MERE. — Lic. R. van der Linden: « Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans te Mere ».** — Mariaal Tijdschrift, 25e jg., nr 3, juni 1955, blz. 72-75, met 3 illustraties.

Degelijke bladzijden geschiedenis én van het eeuwenoud beeld van O.L. Vrouw én van de ommegang ter ere van O.L. Vrouw van de Rozenkrans. Achtereenvolgens weidt steller uit over de 14 kapellekens, een drietal legenden en de vermaarde ommegang zelve.

16. **MICHELBEKE. — Lic. R. van der Linden: « De Kapel van O.L. Vrouw te Michelbeke ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 1, dec. 1955

Michelbeke heeft zijn kapel met telkenjare daags na O.H. Hemelvaart een plechtige ommegang. Deze bijdrage vertelt ons hier over « een vrome Maria Theresia » en « lieftallige legenden ».

17. **NEDERBOELARE. — Valère Gaublomme: « Nederboelare en zijn kasteel ».** — Gemeentegids. Uitgeverij voor Gemeenteadministratie, Kortrijk, januari 1956, blz. 25-27.

Beknopt historisch overzicht van de adellijkste baronie van Vlaanderen: Boelare, en van zijn historisch schilderachtig kasteel, dat al te weinig bekend is.

18. **NEDERHASSELT. — R. van der Linden: « De Kapel van O.L. Vrouw te Nederhasselt ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 3, juni 1956, blz. 95-96, met 1 illustratie.

Beschrijving van de kapel en de onlangs gestichte ommegang naar de kapel.

19. **SCHORISSE. — F. de Smaele: « De Kerk van Schorisse ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 65-136.

Het tweede deel van deze omvangrijke en boeiende studie behandelt de parochie Schorisse vanaf de beeldenstorm tot op het einde van het oud regime. Zeer interessant voor de kerkgeschiedenis van Zuid-Vlaanderen zijn de bladzijden die het hebben over de troebele tijden van geuzen en malcontenten.

20. **ST MARIA-LIERDE. — Lic. R. van der Linden: « Onze Lieve Vrouw van Lourdes te Sint Maria-Lierde ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 1, dec. 1955, blz. 20-21, met 1 illustratie.

Enkele lijnen geschiedenis van deze « grote grot en kleine kapel » die door de Lierdenaren en omgeving zeer bezocht wordt.

21. **ST MARTENS-LIERDE. — Valère Gaublomme: « De Kartuize van St Martens-Lierde, 1329-1783 ».** — Kerkelijk Leven (Parochieblad), dec. 1955.

Uitvoerig historisch overzicht van deze Zuid-Vlaamse kartuize, wier overblijvende gebouwen thans nog de gemeente met het cartusiaans cachet merken.

22. **STRIJPEN. — R. van der Linden: « De Lourdeskapel te Strijpen ».** — Mariaal Tijdschrift, 26e jg., nr 3, juni 1956, blz. 95.

Deze kapel werd gebouwd door de familie Coessens en veel Brusselaars komen hier ter bedevaart. De reden waarom vertelt u het artikel.

23. **VELZEKE. — X.: « De Pelerijn of Schandpaal te Velzeke ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 40 en 46.

Copie van een stuk uit 1756 over het plaatsen van een fontein.

24. **WOUBRECHTEGEM. — C. Lanckman: « Een kruisvaarder te Woubrechtegem ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 51-52.

Rengot Boc van Woubrechtegem, weldoener der abdij van Ninove, vertrok in 1202 met graaf Boudewijn IX en met Raas en Rogier van Gaver ter 4e kruisvaart. Deze kleine bijdrage belicht een zonderlinge sociale toestand uit de Middeleeuwen.

25. **WOUBRECHTEGEM. — C. Lanckman : « Het vroegere kerkgebouw te Woubrechtegem ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 41-44.

Schrijver, oud-pastoor dezer parochie, schetst beknopt de verschillende bouwstijlen der oude kerk van Woubrechtegem, waarvan gedeelten zouden dateren van 907.

26. **WOUBRECHTEGEM. — X.X. : « Van Piëmont naar Vlaanderen. Pagani te Woubrechtegem ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 33-39, met 3 illustraties.

Weten onze streekgenoten dat markies Gaspar Pagani de la Torre, Piëmontees edelman, beroemd wiskundige en hoogleraar te Leuven, 100 jaar geleden te Woubrechtegem overleed en er nog zijn grafmonument heeft ? Naast een korte biografie vinden we in dit artikel nog bizonderheden betreffende heraldiek en genealogie. Waarom de beschrijving der wapenschilden niet in onze zoete moedertaal gegeven ?

27. **ZOTTEGEM. — Dr L. Elaut : « Jan Pieter Hoebeke, begenadigd chirurg te Zottegem in de negentiende eeuw ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 137-146.

Dr Elaut tekent op meesterlijke wijze het leven van een chirurg, die in zijn tijd een teken van tegenspraak was in de wereld van de chirurgie en die veel inkt heeft doen vloeien tegen de keizersnede die hij met veel succes, in het Zottegemse als elders, heeft toegepast.

28. **ZOTTEGEM. — Frans de Vleeschouwer : « De Zottegemse Kunstschilder Raymond Verstraeten ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 7-28, met 5 illustraties.

Deze verhandeling waarin, zoals schrijver zelf zegt, met opzet locaalhistorische en zelfs folkloristische bizonderheden werden verwerkt, brengt een steentje bij voor een beter kennen en dieper waarderen van deze schilder.

29. **ZOTTEGEM. — N. van den Bossche : « Sprokkelingen ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 158.

In deze bladzijde varia vermeldt schrijver de vier gebroeders van Crombrugge uit Zottegem die als zouaaf voor de Paus gingen strijden : Maurice, Désiré, Charles en Gustaaf; beide laatste sneuvelden te Frascati; verder heeft hij het over schilder A. van den Eycken en over de Katolieke Kring te Zottegem.

30. **ZOTTEGEM. — O. Coessens-Debrez : « Zottegemse Krabbels ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 53-57.

Stellers beschrijven een viertal typische Zottegemse figuren uit de goede oude tijd : de lantaarnontsteker Peink, de nachtwachter Charles Papa, Lena die school gaf en Meetje Stevens.

31. **ZOTTEGEM. — O. Coessens-Debrez : « De Familie De Groote ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 58-61.

Het gaat hier over de familie van Salmon de Groote in de periode van 1630-1706.

32. **ZOTTEGEM. — O. Coessens-Debrez : « Zottegem-Affligem ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 60-61.

Zottegem schonk in de 17e eeuw twee monikken aan abdij van Affligem : Frater Ghislenus (Adrianus Stevens) en frater Fulgentius (Bartholomeus van Wassenhove). Ook in die tijd kreeg Zottegem het mirakuleuze beeldje van O.L. Vrouw van Deynsbeke, oorspronkelijk een deelke van het grote Mariabeeld dat te Affligem tot St Bernardus sprak.

33. **ZOTTEGEM. — O. Coessens-Debrez : « Oorsprong van het Station te Zottegem ».** — Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring, 1954-1955, blz. 62-64.

Een volkse en folkloristische noot in de geschiedenis van het uitmeten en bouwen van het spoorstation te Zottegem.

EREMBODEGEM. **Valère Gaublomme.**

Boekbespreking

Dat van een geschiedenis van een paar Zuidvlaamse gemeenten een tweede uitgave na enkele jaren kan verschijnen is in onze materialistische 20e eeuw een evenzeer verheugend als verbazend feit, en wijst er op dat vooreerst de belangstelling voor de « zaken van de geest » nog niet uitgestorven is bij ons volk, en verder dat heel waarschijnlijk bedoelde gemeentegeschiedenis wel moet het lezen waard zijn.

Dit blijkt inderdaad ten volle het geval met de **Geschiedenis van Nederbrakel, Opbrakel en Omstreken** (Uitgeverij Jos. Vermaut, Kortrijk), door **Theo BRAKELS,** schuilnaam van iemand die de streek grondig kent sinds meer dan een halve eeuw, en blijkbaar ongeveer alles heeft uitgepluisd wat maar enigszins te vinden was over dat hoekje.

Het flink geïllustreerd werk bestaat uit drie ongeveer gelijke delen van ieder een goed honderdtal bladzijden, handelend respectievelijk over : De Brakels tot aan de eerste wereldoorlog — De periode van 1914 tot circa 1950 — Een reeks afzonderlijke studiën gewijd aan : de kerken, de heerlijkheden, het onderwijs, de merkwaardige personen, en enkele « Aanhangselen », voornamelijk naamlijsten van vrederechters, griffiers, notarissen, enz. Door deze indeling valt schr. wel eens in herhaling (zoals op blz. 180 en 240 over de kerk van Nederbrakel in 1940) die echter weinig opvallend zijn.

Het gehele « relaas van het weinig bewogen bestaan der beide bedoelde gemeenten » leest vlot als een verhaal, is trouwens doorspekt met voorvallen en bijzonderheden die ook de niet-Brakelse lezer zullen belang inboezemen. Hetgeen verhaald wordt over de H. Lietbertus van Brakel : over de protestanten, over de « Gyptenaars », over Simon Delbar en zijn boerenkrijgers, over de stevenisten, over de stichting van de zustercongregatie, over de Belgische soldaten die nog in october 1914 de streek kwamen verkennen, en zelfs over... het Brakels hoenderras, is werkelijk boeiend. De taal doet echter op plaatsen wat dialectisch en verouderd aan (angstigheid, kinders, 't en doet, miek, ouderling).

Graag had men een bondig overzicht gehad van de demografische evolutie van de behandelde gemeenten die met hun overschot van bevolking geen andere uitweg weten dan uitwijken of gaan zwoegen in de Waalse mijnen, bij gebrek aan voldoende industrie op eigen bodem (toch kennen al onze lezers de Brakelse bronnen).

Het is waarschijnlijk dat de hedendaagse plaatsnamenstudie zou een duiderlijker licht werpen op de manier « Hoe de Brakels ontstonden » dan de werken van Lindanus, Meyerus, Sanderus en tijdgenoten. Toch heeft schr. het o.i. bij het rechte eind met zijn besluiten.

Mogen wij hopen bij een volgende uitgave (die er naar alle waarschijnlijkheid nog komt) eveneens een volledige lijst van plaatsnamen en persoonsnamen als aanhangsel te krijgen ? Dit zal de bruikbaarheid van dit lezenswaardig boek, dat wij zonder ander voorbehoud ten volle kunnen aanbevelen, nog verbeteren.

VORST. **A. van Lul.**

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift.

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove.
Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan 51, Vorst (Brussel), tel. 44.61.22, postrekening 41.45.92.
Redaktiesekretaris : E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr.

INHOUD VAN Nr 5
1956

B. Boel — Onze vijfde Gouwdag 209

C. Theys — Diefstallen te Meerbeek 213

H. Vangassen — Plaatsnamen te Ninove — Hydronymie *(2 illustr.)* 214

J. van Cleemput — De oostelijke Limes van het Graafschap Vlaanderen in 1338. Met een Excursie over het toponiem Kattestraat te Aalst 231

J. van Twembeke — De Heren van Brakel 242

J. de Brouwer — Bijdrage tot de Geschiedenis van Denderleeuw. II. De Pastoors en het Parochieleven 244

V. Gaublomme — Onze Bibliografie 253

Onze ereleden en steunende leden II

Boekbespreking III

Drukkerij « De Aankondiger », Dr. De Moorstraat 6, Aalst - Tel. 248.18.